

Rhaff achub nid moethusrwydd

Troi'r Allwedd

Darparu cartrefi hygyrch i bobl ag MND

Awduron: Flora Butler, a chyd-awduron Zac Barnett, Aidan Rylatt a Jane Cox o Principle Consulting

mnda

motor neurone disease
association
cymdeithas
clefyd motor niwron

Cynnwys

Rhagair	03
Crynodeb Gweithredol	04
Argymhellion	06
Methodoleg	07
Adran 1: Clefyd motor niwron a'r Grant	08
Cyfleusterau i'r Anabl (DFG)	
- Anghenion pobl ag MND - Cefndir - y Grant Cyfleusterau i'r Anabl	
Adran 2: Effaith DFG ar bobl ag MND.....	11
- Oedi a Llwybr Carlam - Profi modd - Cap y DFG - Dosraniad cyllideb y DFG	
Adran 3: Adeiladu ar gyfer y Dyfodol.....	29
- Cofrestru cartrefi hygrych - Stoc a safon cartrefi hygrych - Yn galw am adolygiad sylfaenol o'r Grant Cyfleusterau i'r Anabl	
Casgliad	34

Rhagair

Pan oedd Coronation Street yn cynnwys cymeriad â chlefyd motor niwron (MND) y llynedd, un o'r pethau a oedd yn fwyaf syfrdanol i lawer o bobl oedd sut y treuliodd wythnosau olaf ei fywyd yn gaeth yn ei fflat am na allai ddefnyddio'r grisiau.

Ffuglen oedd stori Coronation Street ar MND. Ond yr hyn a brofodd y cymeriad yw'r realiti cudd i ormod o bobl ag MND. Nid yn unig bod llawer ohonynt yn gorffen eu bywydau yn gaeth yn eu cartrefi. Mae hefyd yn ymwneud â'r hyn y mae'n rhaid iddynt ei ddioddef ynddynt. Mae'r straeon a gynhwysir yn yr adroddiad hwn yn rhoi ond ychydig o enghreifftiau: rhywun wedi'i orfodi i gysgu yn eu cegin; rhywun mewn perygl o gael ei anafu mewn cwymp bob tro y byddai angen iddynt fynd i'r toiled; rhywun yn methu golchi'n iawn am chwe mis.

Byddai un person yn gorfod dioddef yr amodau hyn yn annerbyniol. Ond y realiti trasig yw nad yw'r straeon hyn yn eithriadol. Fel mae'r adroddiad hwn yn ei ddatgelu, ar hyn o bryd mae cannoedd lawer o bobl ag MND y mae eu tai yn eu hamddifadu o'u hurddas a'r cyfle i wneud y gorau o'r amser sydd ganddynt. Mae hyn yn ganlyniad system sydd wedi torri, ac mae'n sgandal bod hyn wedi cael ei ganiatáu i barhau cyhyd. Rwy'n gobeithio, trwy ddarllen yr adroddiad hwn, eich bod yn teimlo'r un ymdeimlad o ddieter ac anghyfiawnder ag yr oeddwn i. Rhaid i ni harneisio'r ymdeimlad hwn o

anghyfiawnder i yrru ein hymgyrchoedd dros newid.

Mae llawer sydd angen ei newid. Fodd bynnag, y diwygiad mwyaf brys a newidiol yw un syml: rhaid gwarantu llwybr cyflym i bobl â chyflyrau cynyddol a therfynol, fel MND, i gyflawni'r addasiadau cartref sydd eu hangen arnynt. I rywun y gallai ei gyflwr waethgu'n ddramatig o fewn misoedd, mae aros blwyddyn neu fwy am addasiadau hanfodol yn cyfateb i gael eu gwrthod yn gyfan gwbl. Ni fydd MND yn aros i fiwrocratiaeth ddal i fyny - ni ddylai pobl sy'n byw gydag MND orfod gwneud hynny chwaith.

Mae llwybr carlam yn hanfodol i sicrhau nad oes neb yn treulio eu misoedd olaf wedi'u dal mewn cartref anniogel ac anaddas. Dyna pam rydym yn ymgyrchu dros i brosesu cyflym ddod yn arfer safonol ledled Cymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon, er mwyn darparu'r gefnogaeth sydd ei hangen ar bobl sy'n byw gyda chyflyrau cynyddol a therfynol, pan fydd ei hangen arnynt. Rydym yn cydnabod nad yw cyflawni'r newidiadau hyn yn rhywbeth y gallwn ei wneud ar ein pennau ein hunain. Bydd angen ymdrech ar y cyd gan lawer o unigolion a sefydliadau o'r un anian. Gobeithio y bydd yr adroddiad hwn yn eich ysbrydoli i gymryd rhan.

Tanya Curry | Prif Weithredwr
Cymdeithas Motor Clefyd Niwron

Crynodeb gweithredol

Ychydig o glefydau sydd mor ddinistriol â chlefyd motor niwron (MND). Mae'n gyflwr cynyddol ac anwelladwy sy'n effeithio ar yr ymennydd a'r system nerfol ganolog, gan adael pobl yn y pen draw yn methu symud, siarad, llyncu ac anadlu. Mae traean o bobl ag MND yn marw o fewn blwyddyn i gael diagnosis, a mwy na hanner o fewn dwy flynedd.

Wrth i MND ddatblygu, mae addasiadau cartref amserol yn hanfodol i gynnal iechyd a lles cyhyd â phosibl. Hebddynt, gall pobl sydd eisoes wedi'u dal mewn cyrff sy'n methu gael eu hunain wedi'u dal eto mewn cartrefi anhygyrch, gan arwain at unigedd, anaf, salwch a gofid emosiynol.

Gall cartref hygyrch atal unigedd, lleihau damweiniau, arafu dirywiad iechyd corfforol a meddyliol, a helpu i osgoi derbyniadau diangen i'r ysbyty. Mae fframwaith polisi Cronfa Gofal Gwell y Llywodraeth yn cydnabod bod addasiadau cartref yn hanfodol wrth helpu pobl i aros yn iach a chynnal annibyniaeth yn hirach, gan gefnogi'r symudiad o salwch i atal ac o ysbyty i gartref.

Fodd bynnag, mae data'r arolwg a'r tystiolaethau personol a nodir yn yr adroddiad hwn yn dangos bod llawer o bobl ag MND yn ei chael hi'n anodd cael y gefnogaeth sydd ei hangen arnynt i addasu eu cartref cyn iddi fod yn rhy hwyr. Mewn ymateb i arolwg, dywedodd 52% o bobl sy'n byw gydag MND eu bod yn anfodlon â'r ffynhonnell allweddol o gefnogaeth sydd ar gael ar gyfer addasiadau cartref: y Grant Cyfleusterau i'r Anabl (DFG).

Wrth wneud cais am DFG hanfodol, mae pobl ag MND yn aml yn cael eu gorfodi i dreulio blynyddoedd olaf eu bywydau yn brwydro yn erbyn proses hir, gymhleth sy'n digalonni. Yr amser cyfartalog o gyflwyno cais am DFG i gwblhau'r gwaith yw 289 diwrnod yng Nghymru, 357 diwrnod yng Ngogledd Iwerddon a 375 diwrnod yn Lloegr. Fel y dywedodd rhywun ag MND a holwyd ar gyfer yr adroddiad hwn,

"Mae'r broses gyfan yn eich llyncu o'r dechrau i'r diwedd."

I bobl sy'n byw gyda MND, cyflwr sy'n gwaethygu'n gyflym, mae'r amserlenni hir hyn yn golygu bod addasiadau'n aml yn cyrraedd yn rhy hwyr i wneud gwahaniaeth. Mae'r adroddiad hwn yn galw am gyflwyno prosesau llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer pobl sy'n byw gyda chyflyrau cynyddol a therfynol sy'n sicrhau bod addasiadau'n cael eu cyflawni mewn pryd i fod o fudd gwirioneddol.

Mae pobl sy'n byw gyda MND hefyd yn cael eu heithrio rhag cymorth oherwydd proses profi modd nad yw'n ystyried y costau ariannol sy'n codi o fyw gyda'r cyflwr. Canfu data arolwg fod **51% o'r ymatebwyr yn ystyried bod y prawf modd yn "annheg iawn"**, gyda 30% yn nodi ei fod wedi gohirio eu cais am fisoedd. I bobl â disgwyliad oes byr, gall y misoedd coll hyn olygu colli allan ar y cyfle i elwa o addasiadau yn gyfan gwbl. Dyna pam mae'r adroddiad hwn yn galw am hepgor y prawf modd ar gyfer pobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND.

¹ Better Care Fund policy framework 2025 to 2026. Available at <https://www.gov.uk/government/publications/better-care-fund-policy-framework-2025-to-2026/better-care-fund-policy-framework-2025-to-2026>

Hyd yn oed pan fydd pobl sy'n byw gydag MND yn cael eu cymeradwyo ar gyfer cyllid DFG, efallai y byddant yn darganfod na fydd y cyllid sydd ar gael yn talu am yr addasiadau sydd eu hangen. Mae'r uchafswm DFG wedi'i gapio ar £30,000 yn Lloegr a £36,000 yng Nghymru ers 2008. Pe bai'r capiau wedi codi yn unol â chwyddiant, byddent heddiw yn £49,000 a bron yn £59,000 yn y drefn honno. Y cap yng Ngogledd Iwerddon yw £35,000, a osodwyd ym mis Awst 2022. Mae chwyddiant pellach ers 2022 yn golygu y byddai'r gost gyfatebol yn 2025 bron yn £40,000.

Mae'r methiant i godi capiau DFG i adlewyrchu chwyddiant a chost uwch gwaith yn golygu bod llywodraethau olynol wedi arwain at erydiad cyson yn lefel y gefnogaeth termau real sydd ar gael i bobl anabl i'w galluogi i fyw'n ddiogel ac yn iach gartref. Dywedodd 33% o bobl sy'n byw gydag MND wrthym nad oedd y cyllid a gawsant drwy DFG yn ddigonol i dalu'n llawn am yr addasiadau yr oedd eu hangen arnynt.

Mae'r problemau hyn yn arwain at lawer o bobl ag MND yn gaeth yn eu cartref eu hunain – yn ynysig, yn anniogel ac yn methu â chael mynediad at amgylchedd cartref sy'n addas i'w hanghenion. Disgrifiodd ymatebydd arall i'r arolwg beth sy'n digwydd i bobl ag MND pan fydd y system yn eu methu:

"Nid oedd fy ngwr yn gallu golchi'n iawn am dros chwe mis. Roeddwn i'n arfer ei olchi wrth sinc y gegin gan nad oeddwn yn amlwg yn gallu ei gael i fynyr grisiau. [Aeth] i mewn hosbis i gael gofal...Llwyddon ni i'w gael gartref ar gyfer y Nadolig a bu farw ddau fis yn ddiweddarach."

Mae'r adroddiad hwn yn tynnu ar dystiolaeth o geisiadau Rhyddid Gwybodaeth i awdurdodau lleol, arolwg o bobl sydd â phrofiad byw o MND a'r system DFG, a chyfweiliadau â therapyddion galwedigaethol. Mae'n dangos bod darparu DFG yn loteri cod post, wedi'i effeithio gan amseroedd aros annerbyniol o hir, profion modd annheg ac anghyson, a dulliau amrywiol o gymhwyso'r prawf modd a lefelau grant. Mae'r materion hyn yn atal llawer o bobl ag MND rhag gwneud addasiadau brys i'w cartrefi, gan eu rhoi nhw a'u gofalwyr mewn perygl o ganlyniadau iechyd gwaeth, damweiniau y gellir eu hosgoi ac ansawdd bywyd sydd wedi gostwng yn sylweddol.

Mae'r adroddiad hwn hefyd yn mynd i'r afael â'r methiant parhaus i adeiladu tai hygrych newydd, sydd eu hangen i sicrhau bod y stoc tai yn cyd-fynd yn well ag anghenion hygrychedd y boblogaeth gyfan. Ar hyn o bryd, dim ond 1.4% o'r tai a adeiladwyd rhwng 2020 a 2030 yn Lloegr fydd yn addas ar gyfer defnyddiwr cadair olwyn. Er gwaethaf ymrwymadau blaenorol y llywodraeth i gymryd camau gweithredu, nid oes cyfran gyfreithiol ofynnol o dai y mae'n rhaid eu hadeiladu i fod yn gwbl addas i ddefnyddwyr cadair olwyn fyw ynddynt yng Nghymru a Lloegr.

Argymhellion

Argymhellion lleol:

- Dylai awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, weithredu prosesau llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer pobl â chyflyrau sy'n gwaethygu fel clefyd motor niwron. Dylai'r prosesau hyn sicrhau bod penderfyniadau'n cael eu gwneud a'u darparu'n gyflym, gyda chefnogaeth hyfforddiant ac addysg i staff fel bod llwybr cyflym yn cael ei gymhwyso'n gyson ac yn briodol.
- Dylai awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, hepgor y prawf modd ar gyfer addasiadau o bob maint ar gyfer pobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND.
- Dylai fod yn ofynnol i awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, gadw cofrestr o gartrefi cymdeithasol hygrych.

Argymhellion cenedlaethol:

- Dylai Llywodraethau'r DU a Chymru gryfhau canllawiau i awdurdodau lleol i osod disgwyliad clir y byddant yn sefydlu ac yn cyflwyno prosesau llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer ceisiadau am DFGs gan bobl sy'n byw gyda chyflyrau cynyddol fel clefyd motor niwron. Dylent weithio gydag awdurdodau lleol i gefnogi dull cyson o roi prosesau llwybr cyflym, gan gynnwys drwy sefydlu monitro ac adrodd tryloyw ar brosesau llwybr cyflym, safonau ac amserlenni ar y lefel lleol.
- Dylai Llywodraethau'r DU a Chymru gryfhau canllawiau i awdurdodau lleol i osod disgwyliad clir y byddant yn hepgor y prawf modd ar gyfer addasiadau o bob maint i bobl â chyflyrau cynyddol, sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND. Dylent ymgysylltu'n weithredol ag awdurdodau lleol i fonitro ac adrodd ar gynnydd tuag at y nod hwn.
- Dylai Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon gynyddu'r cap gorfodol ar gyfer y DFG i o leiaf £50,000. Dylid adolygu'r cap yn flynyddol a'i godi yn unol â chwyddiant.
- Rhaid i Lywodraeth y DU sicrhau bod y fformiwla newydd ar gyfer dyrannu cyllid DFG i awdurdodau lleol yn adlewyrchu'n gywir lefel yr angen am hygrychedd tai ym mhob ardal awdurdod lleol.
- Yng Lloegr, dylai'r Llywodraeth ei gwneud yn ofynnol i ddatblygiadau cymdeithasol a phreifat fodloni manylebau M4(2), fel yr oedd wedi ymrwymo i'w wneud yn flaenorol. Yng Nghymru a Gogledd Iwerddon, dylid ymestyn y Safon Cartrefi Gydol Oes i ddatblygiadau'r sector preifat.
- Dylai Cymru a Lloegr osod targed i o leiaf 10% o adeiladau newydd fod i safon hygrych i gadeiriau olwyn M4(3) neu gyfwerth.
- Dylid cynnal adolygiadau o'r system Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl yng Nghymru a Gogledd Iwerddon. Dylid cyhoeddi'r adolygiad a gwblhawyd yn ddiweddar yn Lloegr yn llawn.

Methodoleg

Mae'r adroddiad hwn yn dwyn ynghyd dystiolaeth o adolygiad llenyddiaeth ar y system DFG; ymatebion i geisiadau a wnaed o dan y Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth; ymatebion i arolwg o bobl sydd â phrofiad o MND a'r system DFG; a chyfweiliadau a gynhaliwyd gyda therapyddion galwedigaethol.

O dan y Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth, anfonwyd rhestr o gwestiynau ynghylch gweinyddu DFGs at bob awdurdod lleol yng Nghymru a Lloegr, yn ogystal â Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, o fis Mehefin 2024 i fis Mawrth 2025. Gan fod addasiadau cartref yn yr Alban yn cael eu darparu trwy system ar wahân, nid ydym yn ymdrin â'r Alban yn yr adroddiad hwn.

Anfonwyd/hysbysebwyd yr arolwg i bobl a oedd wedi cofrestru i dderbyn cyfathrebiadau gan Gymdeithas Clefyd Motor Niwron rhwng mis Chwefror a mis Ebrill 2025, ac mae'n cynnwys mewnbwn gan 114 o ymatebwyr o Gymru a Lloegr. Roedd y cwestiynau'n ymwneud ag amrywiol agweddau ar y broses ymgeisio am Grant Cyfleusterau i'r Anabl ac yn gwahodd ymatebion aml-ddewis yn ogystal â sylwadau ansoddol.

Cynhaliwyd cyfweiliadau drwy sesiwn gyda phedwar therapydd galwedigaethol yn Ne-ddwyrain Lloegr ym mis Mai 2025, a chyda therapydd galwedigaethol ac uwch syrfêwr tai yng Ngogledd-ddwyrain Lloegr ym mis Mehefin 2025.

Dyfynnir y ffynonellau a ddefnyddiwyd yn yr adolygiad llenyddiaeth yn y llyfryddiaeth, gydag adnoddau ar-lein wedi'u cyrchu rhwng mis Mai ac Awst 2025.

Adran 1: Clefyd motor niwron a'r Grant Cyfleusterau i'r Anabl

Anghenion pobl â chlefyd motor niwron

Ychydig o afiechydon sydd mor ddinistriol â chlefyd motor niwron (MND). Mae'n gyflwr cynyddol ac anwelladwy sy'n effeithio ar yr ymennydd a'r system nerfol ganolog. Wrth i'r clefyd waethygu, gall pobl golli'r gallu i symud, siarad, llyncu ac anadlu yn y pen draw. Gall rhai pobl ag MND hefyd brofi newidiadau mewn meddwl ac ymddygiad, a bydd 10-15% yn datblygu math prin o ddementia. Mae risg oes person o ddatblygu MND hyd at 1 mewn 300, ac mae tua 5,000 o bobl yn y DU yn byw gydag MND.

Wrth i'w clefyd waethygu, mae pobl sy'n byw gyda MND fel arfer angen addasiadau sylweddol i'w cartrefi. Mae'r addasiadau hyn yn ymyriadau iechyd brys sy'n galluogi pobl i gael mynediad at gyfleusterau hanfodol yn y cartref a'u defnyddio, fel ystafelloedd ymolchi, ceginau ac ystafelloedd gwely. Gall addasiadau cartref leihau'r risg o ddamweiniau, atal derbyniadau i'r ysbyty, a galluogi gofal priodol i gael ei ddarparu yn y cartref. Gallant hefyd alluogi mynd i mewn ac allan o'r cartref, gan ei gwneud hi'n bosibl i bobl gynnal cysylltiadau cymdeithasol, mynychu apwyntiadau meddygol, a chymryd rhan ym mywyd y gymuned.

Mae addasiadau cartref yn hanfodol i gynnal iechyd, lles, urddas ac annibyniaeth. O ystyried potensial y cyflwr i ddatblygu'n gyflym, mae angen system addasu cartref ar bobl sy'n byw gydag MND sy'n gyflym ac yn ymatebol i'w hanghenion sy'n newid.

Mae corff cynyddol o dystiolaeth yn cysylltu diffyg addasiadau cartref â chanlyniadau iechyd a lles gwaeth. Canfu astudiaeth hydredol o oedolion anabl yn Lloegr dros gyfnod o 11 mlynedd fod addasiadau cartref wedi lleihau'r tebygolrwydd o gwmpo 3%, poen 6%, ac iechyd gwael 4% ar gyfer oedolion â nam symudedd difrifol.²

"Mae'r addasiadau a godon ni arian ar eu cyfer ac a wnaethon ni yn gwbl hanfodol i'm goroesiad a'm lles. Hebddyn nhw, byddwn i wedi fy nal y tu mewn, wedi fy nal i lawr y grisiau a heb unrhyw gyfleusterau golchi y gallaf eu defnyddio. Nid yw'n ymwneud â 'Mae'n well gen i eu cael nhw' – mae eu hangen arna i'n llwyr."

"[Nawr bod] yr addasiadau wedi'u gwneud, mae bywyd yn fwy goddefadwy ac dydw i ddim yn teimlo fy mod yn effeithio ar iechyd fy ngwraig – yn gorfforol, yn feddyliol ac yn emosiynol."

Ymatebwyr yr arolwg sy'n byw gydag MND

² "Home modifications and disability outcomes: A longitudinal study of older adults living in England", Chandola and Rouxel, Lancet Regional Health May 2022. Available at [https://www.thelancet.com/journals/lanepi/article/PIIS2666-7762\(22\)00090-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanepi/article/PIIS2666-7762(22)00090-4/fulltext)

Mae fframwaith polisi Cronfa Gofal Gwell Llywodraeth y DU yn cydnabod bod addasiadau cartref yn chwarae rhan hanfodol wrth helpu pobl i aros yn iach ac yn annibynnol am gyfnod hirach, a helpu i gefnogi'r symudiad o salwch i atal, ac o'r ysbyty i'r cartref.³

Er gwaethaf pwysigrwydd canolog tai hygyrch ac addasiadau cartref amserol i gynnal iechyd a lles pobl sy'n byw gydag MND a chyflyrau iechyd difrifol eraill, mae tystiolaeth gynyddol bod llawer o bobl yn cael anhawster mawr i gael mynediad at yr addasiadau sydd eu hangen arnynt. Mae'r adroddiad hwn yn tynnu ar ddata arolygon, data Rhyddid Gwybodaeth a thystiolaethau personol i ddangos bod cyfran uchel o bobl sy'n byw gydag MND yn ei chael hi'n anodd cael mynediad at gymorth ar gyfer addasiadau cartref, a ddarperir yn bennaf trwy'r broses DFG yng Nghymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon.

Dangosodd arolwg o bobl sy'n byw gyda neu yr effeithir arnynt gan MND a gynhaliwyd ar gyfer yr adroddiad hwn fod mwy na hanner yr ymatebwyr yn "anfodlon" neu'n "anfodlon iawn" â'r broses DFG yn gyffredinol. Canfu traean o'r bobl ag MND a ymatebodd i'r arolwg nad oedd y grantiau a dderbynion nhw yn ddigonol i dalu am eu hanghenion addasu cartrefi. Rhannodd pobl sy'n byw gydag MND brofiadau hefyd o brosesau profi modd annheg sy'n eithrio pobl ag anghenion cymorth sylweddol, gan ohirio'r broses grantiau'n sylweddol. Mae data Rhyddid Gwybodaeth yn dangos bod asesu a gosod addasiadau mawr dros y tair blynedd diwethaf wedi cymryd tua blwyddyn ar gyfartaledd; amserlen annerbyniol ac anymarferol yng nghyd-destun cyflymder cynnydd MND.

Mae'r adroddiad hwn yn darparu tystiolaeth bellach nad yw'r system DFG yn diwallu anghenion llawer o bobl ag anableddau, yn enwedig y rhai sy'n byw gyda chyflyrau sy'n gwaethygu ac sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND.

Cefndir – y Grant Cyfleusterau i'r Anabl

Mae'r Grant Cyfleusterau i'r Anabl (DFG) yn grant cyfalaf sy'n seiliedig ar brawf modd sydd ar gael yng Nghymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon, a all helpu gyda chost addasu cartref ar gyfer pobl ag amrywiaeth o anableddau, anghenion iechyd meddwl neu anghenion sy'n gysylltiedig ag oedran. Fe'i gweinyddir gan awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a chan y Weithrediaeth Dai yng Ngogledd Iwerddon. Mae'n darparu cyllid ar gyfer addasiadau fel gosod lifft grisiau neu lifft trwy'r llawr, creu ystafell gawod mynediad gwastad, lledu drysau, darparu rampiau a thaclau codi, gosod canllawiau a rampiau, neu greu estyniad llawr gwaelod.

Bydd person yn gymwys i gael DFG os gallant ddangos bod addasiadau penodol i'w cartref yn angenrheidiol ac yn briodol i ddiwallu eu hanghenion, gan gynnwys symud o gwmpas a mynd i mewn ac allan o'u heiddo, a bod y gwaith yn rhesymol ac yn ymarferol. O dan yr amgylchiadau hyn, mae gan awdurdod lleol ddyletswydd orfodol i gynnig DFG, ar yr amod bod meini prawf cymhwysedd ariannol yn cael eu bodloni trwy brawf modd. Mae'r grant gorfodol wedi'i gapio ar £30,000 yn Lloegr, £36,000 yng Nghymru a £35,000 yng Ngogledd Iwerddon, gydag awdurdodau lleol yn gallu darparu arian ychwanegol uwchlaw'r cap yn ôl eu disgrisiwn.

³ Better Care Fund policy framework 2025 to 2026 - GOV.UK

Mae'r fframwaith deddfwriaethol ar gyfer Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl wedi'i nodi yn Neddf Grantiau Tai, Adeiladu ac Adfywio 1996 ar gyfer Cymru a Lloegr, a Gorchymyn Tai (Gogledd Iwerddon) 2003 yng Ngogledd Iwerddon. Mae'r ddau yn gwneud dyfarnu grant yn orfodol – dyletswydd statudol – lle bodlonir yr amodau gofynnol.⁴ Mae'r rhain yn cynnwys cadarnhad, yn aml trwy therapydd galwedigaethol, bod y gwaith yn angenrheidiol ac yn briodol i ddiwallu anghenion y person, a bod yr addasiadau'n rhesymol ac yn ymarferol o ystyried cyflwr yr eiddo. Mae'r Ddeddf hefyd yn darparu ar gyfer rheoliadau i osod y symiau grant uchaf ar gyfer pob gwlad; mae'r symiau grant hyn yn destun newid trwy ddeddfwriaeth eilaidd.

Gall awdurdodau lleol ddewis darparu cymorth dewisol uwchlaw'r terfynau hyn. Cefnogir y pŵer dewisol hwn yng Nghymru a Lloegr gan y Gorchymyn Diwygio Rheoleiddio (Cymorth Tai) (Lloegr a Chymru) 2002⁵, sy'n galluogi cynghorau i gynnig cymorth ychwanegol megis cyllid atodol, addasiadau bach, neu ffurfiau amgen o gymorth tai, ar yr amod eu bod yn cyhoeddi Polisi Cymorth Tai sy'n nodi cwmpas a meini prawf y cymorth hwnnw.

Yng Ngogledd Iwerddon, mae'r Weithrediaeth Tai yn gweithredu polisi dewisol tebyg, gan ganiatáu cymorth ychwanegol y tu hwnt i'r uchafswm statudol lle bo angen ac adnoddau sydd ar gael yn cyfiawnhau hynny.⁶ Mae canllawiau cenedlaethol yn pwysleisio, er bod y broses grantiau gorfodol yn cael ei llywodraethu gan statud, y dylai mesurau dewisol adlewyrchu blaenoriaethau lleol, cefnogi byw'n annibynnol, a chyd-fynd â strategaethau iechyd a gofal cymdeithasol ehangach fel y Gronfa Gofal Gwell.

Mae cydnabyddiaeth wedi bod ers tro nad yw system y DFG yn diwallu anghenion llawer o bobl ag anableddau. Er enghraifft, canfu adolygiad annibynnol o'r DFG yn Lloegr a gomisiynwyd gan Lywodraeth y DU yn 2018 (yr Adolygiad Allanol)⁷ ei fod yn ddiffygiol mewn sawl ffordd. Nodweddodd y broses DFG fel un "anodd ei lywio" a beirniadodd yr amrywiad eang yn hyd yr amser rhwng cymeradwyo grant a chwblhau'r gwaith. Canfu fod oedi i'r broses DFG "yn ymddangos yn cael effaith andwyol ar iechyd, lles meddyliol, ac ofn cwmpo". Ni chafodd y rhan fwyaf o argymhellion yr adolygiad eu gweithredu erioed.

Yn fwy diweddar, nododd ymchwiliad gan Bwyllgor Dethol Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau Senedd y DU ym mis Mai 2024 "llawer o ddiffygion yn y system DFG bresennol, sy'n arwain yn y pen draw at lawer o ymgeiswyr yn rhoi'r gorau iddi'n llwyr."⁸ Disgrifiodd loteri cod post o gefnogaeth, prawf modd rhy gymhleth sy'n cosbi pobl anabl sy'n parhau i weithio, a chanfu nad yw terfyn uchaf y DFG yn ddigonol i gwmpasu'r holl anghenion addasu cartrefi. Yng Nghymru, mae'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol wedi canfod "oedi annerbyniol" o fewn y broses GCA.⁹ Mae'n disgrifio'r system profi modd fel un sy'n rhy gymhleth ac weithiau'n anghyfartal, ac yn beirniadu system gyflenwi "dameidiog" a diffyg gwybodaeth sydd ar gael i ddefnyddwyr gwasanaeth.

⁴ Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996 (c. 53). Available at <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/53/contents>
Housing (Northern Ireland) Order 2003, Article 50. Statutory Rule of Northern Ireland No 412. Available at <https://www.legislation.gov.uk/nisi/2003/412/article/50/made>

⁵ The Regulatory Reform (Housing Assistance) (England and Wales) Order 2002 (SI 2002/1860). Available at <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2002/1860/contents/made>

⁶ Northern Ireland Housing Executive, Home Improvement Grant Policy Manual (Draft Version GRS 1 – April 2022), section 5 Disabled Facilities Grants. Available at <https://www.nihe.gov.uk/getattachment/99cb49ec-1fba-4e35-b2fd-158fdabe34ac/Disabled-Facilities-Grant.pdf>

⁷ University of the West of England (2018), Disabled Facilities Grant (DFG) and Other Adaptations – External Review. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c0e445ced915d0c3d63f5c1/Independent_Review_of_the_Disabled_Facilities_Grant.pdf

⁸ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024), Disabled People in the Housing Sector, p.4. Available at <https://committees.parliament.uk/publications/45020/documents/223326/default/>

Adran 2:

Effaith y DFG ar bobl ag MND

Oedi a llwybr carlam

Mae proses y DFG yn rhy araf i ddiwallu anghenion pobl â chlefyd motor niwron (MND). Gyda chyflwr a all gynyddu o fewn misoedd, mae amseroedd hir ar gyfer ymgeisio a gosod yn golygu bod addasiadau'n aml yn cyrraedd yn rhy hwyr i wneud gwahaniaeth, neu ddim o gwbl.

Mae terfyn amser statudol o chwe mis ar gyfer gwneud penderfyniad ar gais DFG. Fodd bynnag, disgwylir i'r amser a gymerir i gwblhau gwaith fod yn llawer hirach. Er enghraifft, mae safonau gwasanaeth Llywodraeth Cymru yn rhagweld y bydd addasiadau canolig yn cymryd 26 wythnos ac addasiadau mawr yn cymryd 70 wythnos – mwy na blwyddyn.⁹

O ystyried bod gan bobl ag MND ddisgwyliad oes o ddwy i dair blynedd fel arfer, gyda dim ond 10% yn byw'n hirach na 10 mlynedd ar ôl cael diagnosis,¹⁰ mae'r terfyn amser statudol o chwe mis a'r amserlenni disgwylidig ar gyfer gosod yn llawer rhy hir i rywun ag MND aros. Mewn llawer o achosion, bydd anghenion hygyrchedd person yn cynyddu'n sylweddol yn ystod yr amserlen honno, fel erbyn i'r addasiadau gael eu cyflawni, nid ydynt yn ddigonol mwyach.

Mae'r angen am waith cyflym a blaengar yn cael ei egluro yn y canlynol, gan unigolyn y mae gan ei wraig MND:

"Mae angen i chi wneud pethau a'u gwneud yn gyflym. Oherwydd y funud rydych chi'n gwneud rhywbeth, mae'n dyddio yn gyflym. O fis Ionawr i fis Ebrill, mae newid graddol wedi bod...ac mae'n ceisio cael popeth wedi'i wneud cyn i chi ei angen. Os ydych chi'n rhoi ystafell wlyb yn fy nhŷ i, nid yw'n rhwysr...ond y diwrnod nad yw yma a bod ei angen ar [fy ngwraig], mae ganddo effaith enfawr."

Mae oedi yn aml yn arwain at y broses o wneud cais i osod yn cymryd llawer mwy na chwe mis. Nododd Pwyllgor Dethol Cymunedau a Llywodraeth Leol yn 2018 fod "ein Pwyllgor rhagflaenol [wedi dod i'r casgliad] bod [y broses DFG] yn 'araf ac yn drafferthus', felly roeddem yn awyddus i ddychwelyd at y mater. Unwaith eto, clywsom ei bod yn 'broses drwsogl' a bod amseroedd aros ar gyfer gweithredu yn amrywio'n sylweddol rhwng awdurdodau lleol, yn amrywio o ddyddiau ac wythnosau mewn rhai lleoedd i ddwy neu dair blynedd mewn eraill."¹¹

⁹ Welsh Government Social Research, A Review of Independent Living Adaptations - Executive Summary, pp. 2-3. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2019-07/150123-review-independent-living-adaptations-summary-en.pdf>

¹⁰ NICE (2015), Quality Standards and Indicators Briefing, p. 3

¹¹ Communities and Local Government Committee (2018), Housing for Older People p. 20

Dangosodd ymatebion i'n ceisiadau Rhyddid Gwybodaeth, ar gyfartaledd, fod asesu a gosod addasiadau mawr dros y tair blynedd diwethaf wedi cymryd tua blwyddyn. Yn bryderus, mae'r amser a gymerir i gwblhau addasiad mawr wedi cynyddu 13% dros y cyfnod o dair blynedd, gyda'r amser aros cyfartalog yn codi i dros flwyddyn erbyn 2023/24. Yng nghyd-destun cyflwr sy'n gwaethygu'n gyflym ac yn derfynol fel MND, mae'r amserlenni hyn yn annerbyniol.

Mae addasiadau bach fel arfer yn cynnwys eitemau fel rheiliau gafael, tapiau lifer, neu addasiadau llai; mae addasiadau canolig yn cynnwys pethau fel lifftiau grisiau, cawodydd mynediad gwastad, neu rampiau; ac mae addasiadau mawr yn cynnwys gwaith mawr fel estyniadau, lifftiau trwy'r llawr, neu ailfodelu ystafell ymolchi/cegin yn sylweddol.¹²

Hyd cyfartalog y broses DFG yn Lloegr

Blwyddyn	Cyf. diwrnodau o'r cais i gymeradwyo			Cyf. Diwrnodau o'r cymeradwyo i'r gosodiad			Cyfanswm: Cyf diwrnodau o'r cais i'r gosodiad		
	Bach	Canolig	Mawr	Bach	Canolig	Mawr	Bach	Canolig	Mawr
2021/2	75	92	145	85	120	188	160	212	333
2022/3	86	101	143	106	127	211	192	228	354
2023/4	76	111	157	92	118	218	168	229	375

Yng Nghymru, mae cwblhau Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl yn aml yn cymryd cryn amser. Mae Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru yn nodi, yn 2018/19, mai'r amser cyfartalog o wneud cais i gwblhau'r gwaith oedd 207 diwrnod (tua saith mis), ond mae hynny'n cynyddu i 298 diwrnod (tua deg mis) yn Sir y Fflint.¹³

Hyd cyfartalog y broses DFG yng Nghymru

Blwyddyn	Cyf. diwrnodau o'r cais i'r asesiad ¹⁴			Cyf. diwrnodau o'r cymeradwyo i'r gosodiad			Cyfanswm: Cyf diwrnodau o'r cais i'r gosodiad		
	Bach	Canolig	Mawr	Bach	Canolig	Mawr	Bach	Canolig	Mawr
2021/2	44	59	148	75	125	239	119	184	387
2022/3	39	52	44	63	125	227	102	177	271
2023/4	36	44	72	65	112	217	101	156	289

¹² ADRA (2025). Making a request for adaptations. Available at: <https://www.adra.co.uk/en/supporting-you/making-a-request-for-adaptations/>

¹³ Wales Centre for Public Policy (2021). Disabled Facilities Grants: Changing the Means Test, p. 26. Available at <https://wcpp.org.uk/wp-content/uploads/2021/03/Disabled-Facilities-Grants-Changing-the-means-test.pdf>

¹⁴ Not all 17 local authorities which responded provided usable data for each element.

Mae oedi sylweddol hefyd wrth gwblhau gwaith Grant Cyfleusterau Anabl yng Ngogledd Iwerddon. Ym mis Hydref 2024, darparodd Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon y dystiolaeth ganlynol o'r amser cyfartalog a gymerir i waith DFG ddechrau:¹⁵

Hyd cyfartalog y broses yng Ngogledd Iwerddon

Cyf. diwrnodau o'r argymhelliad i'r archwiliad	Cyf. diwrnodau o'r archwiliad i'r cymeradwyo	Cyf. diwrnodau cymeradwyo cynlluniau a dogfennau ddarparwyd gan y ceisiwr	Cyf. diwrnodau darparu dogfennau i ddechrau'r gwaith	Cyfanswm: Cyf. Diwrnodau argymhell y gwaith i'w ddechrau
28	18	292	19	357

Mae hyn bron i ddau fis yn hirach na'r cyfartaledd yn Lloegr, a oedd tua chwe mis ar gyfartaledd yn 2023/4 – hyd yn oed ar gyfer addasiadau mawr.

Datgelodd data a ryddhawyd gan Weithrediaeth Gogledd Iwerddon ym mis Chwefror 2025 fod dros 1,000 o denantiaid tai cymdeithasol Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon yn aros am addasiadau i'w cartrefi. O'r 373 o eiddo a oedd yn aros am addasiadau mawr, roedd bron i 15% (55) wedi bod yn aros rhwng 19 a 24 mis ac roedd ychydig dros 10% (38) wedi bod yn aros rhwng 25 a 30 mis.¹⁶

Mae achosion oedi yn gymhleth ac yn niferus, o ystyried prosesau ac amgylchiadau amrywiol gwahanol awdurdodau lleol. Gall y rhain amrywio o ddiffyg cydgysylltu rhwng adrannau gofal cymdeithasol a thai awdurdod lleol, i ddiffyg argaeledd therapyddion galwedigaethol. Yn wir, nododd y therapyddion galwedigaethol y siaradom â nhw y gwahaniaethau yn y ddarpariaeth ar draws y cynghorau dosbarth a bwrdeistref yn eu sir.

Mae tystiolaethau pobl sy'n byw gydag MND, yn ogystal â data arolwg gan bobl sy'n byw gydag MND yng Nghymru a Lloegr, yn dangos bod yr amserlenni hir hyn yn cael effaith sylweddol ar bobl sy'n aros am addasiadau hanfodol i'w cartrefi. Ymhlith yr ymatebwyr i'n harolwg:

- **Arhosodd 21% rhwng 3-6 mis am gymeradwyaeth DFG ar ôl asesiad therapydd galwedigaethol, tra bod 16% wedi aros yn hirach na chwe mis.**
- **Yn dilyn cymeradwyaeth, arhosodd 21% o'r ymatebwyr yn hirach na chwe mis i waith gael ei gwblhau.**
- **Ni wnaeth 39% o'r cyfranogwyr elwa o brosesau cyflymach neu dywedasant, os gwnaethant, eu bod yn araf serch hynny.**

Mae gwir effaith yr oediadau hyn yn amlwg o hanesion y rhai yr effeithiwyd arnynt:

"Mae fy [berthynas sy'n byw gydag MND] wedi cwmpo ar y grisiau cyn i'r grant gael ei gymeradwyo."

"Dywedon nhw, oherwydd fy niagnosis o MND a'm diffyg symudedd, y byddwn i'n mynd i frig y ciw. Roedd hyn ym mis Mai y llynedd (2024), ond nid yw wedi dechrau eto [ym mis Chwefror 2025]."

¹⁵ Northern Ireland Department for Communities (2024). AQW 16027/22-27. Available at <https://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/deposited-papers/2024/dp1824.pdf>

¹⁶ Northern Ireland Department for Communities (2025). AQW 20442/22-27. Available at <https://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/deposited-papers/2025/dp1866.pdf>

Mae'r oediadau hyn yn peri pryder, o ystyried bod 151 o awdurdodau lleol yn Lloegr a ymatebodd i'n ceisiadau Rhyddid Gwybodaeth (76%), wedi honni bod ganddynt ryw fath o broses ymgeisio gyflym ar gyfer ymgeiswyr ag anghenion brys. Yn y rhan fwyaf o'r rhain (106), roedd y broses yn golygu'n syml y gallai therapydd galwedigaethol raddio cais fel "brys" neu "angen uchel", a ddylai, mewn theori, arwain at flaenoriaethu'r cais.

Yn ymarferol, fodd bynnag, mae'r system anffurfiol hon yn gadael gormod o le i ddehongli ac anghysondeb, sy'n golygu nad yw pobl y dylid eu rhoi ar lwybr cyflym bob amser yn cael eu trin felly. Dywedodd un awdurdod lleol fod "pob cais yn cael ei drin fel blaenoriaeth," sy'n golygu nad oes yr un. Mae absenoldeb prosesau a safonau clir, ffurfiol yn golygu bod llwybr cyflym yn cael ei gymhwyso'n anwastad ac yn annibynadwy, gan adael pobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd mewn perygl o oedi hir a niweidiol.

Engbreiffiau o arfer gorau mewn awdurdodau lleol

Cyngor Bwrdeistref Metropolitan Gateshead

Mae Gateshead wedi cyflwyno llwybr asesu cyflym ffurfiol ar gyfer pobl â chyflyrau niwrolegol, gan gynnwys MND. Mae pob achos o'r fath yn cael ei gategoreiddio'n awtomatig fel un brys, a chaiff y rhai a asesir fel rhai lliniarol eu trin yn yr un ffordd. Mae hyn yn sicrhau bod ceisiadau'n cael blaenoriaeth heb oedi na amwysedd, gan gynnig proses glir a chysn sy'n ymateb i frys cyflyrau cynyddol a therfynol.

Cyngor Caerdydd

Mae Caerdydd wedi datblygu llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer pobl ag anghenion brys, gan gynnwys y rhai ag MND. Caiff atgyfeiriadau a nodwyd gan therapyddion galwedigaethol cymunedol eu trin fel rhai brys, gydag ymweliad technegol yn cael ei drefnu o fewn 48 awr i'w derbyn. Yna caiff achosion eu blaenoriaethu gyda chontractwyr i gyflymu'r ddarpariaeth. Lle mae angen cyfleusterau ar y llawr gwaelod, mae Caerdydd yn defnyddio codennau estyniad modiwlaid, y gellir eu gosod yn llawer cyflymach na dulliau adeiladu traddodiadol. Mae'r dull hwn yn dangos sut y gall prosesau cyflym strwythuredig, wedi'u cefnogi gan atebion arloesol, ddarparu addasiadau amserol ac effeithiol i bobl â chyflyrau sy'n gwaethygu.

Mewn cyfweiliadau, dywedodd therapyddion galwedigaethol fod prosesau'n amrywio'n sylweddol ledled Cymru a Lloegr, a bod gweithdrefnau llwybr cyflym yn cael eu defnyddio'n anghyson. Mae nifer y staff sy'n ymwneud â'r weithdrefn llwybr cyflym yn amrywio rhwng ardaloedd, fel y mae lefelau ymwybyddiaeth aelodau staff o MND a'u hyfforddiant mewn perthynas ag ef. O ganlyniad, eglurwyd fod llwyddiant proses llwybr cyflym yn aml yn dibynnu ar ddyfalbarhad y therapydd galwedigaethol. Nodwyd hefyd ffactorau allanol i unrhyw broses llwybr cyflym a oedd yn effeithio ar gyflymder y ddarpariaeth, megis oedi gan contractwyr ac asiantaethau gwella cartrefi.

Yng Ngogledd Iwerddon, ar hyn o bryd nid oes proses gyflym ar gyfer cyflyrau penodol – dim ond pan fo “risg iechyd a diogelwch” y caiff prosesau eu cyflymu. Fodd bynnag, ym mis Mawrth 2025, dywedodd y Gweinidog Cymunedau “un o’r mesurau sy’n cael eu hystyried yw proses gyflym ar gyfer pobl â salwch sy’n cyfyngu ar fywyd. Rwyf wedi gofyn i fy swyddogion flaenoriaethu’r gwaith hwnnw.”¹⁷

Diffinio proses llwybr cyflym

I bobl ag MND, ni all “llwybr cyflym” olygu cyflymu un rhan o broses y DFG yn unig. Heb safonau clir, gall awdurdodau lleol weithredu dulliau anghyson neu rhannol sy’n methu â chyflawni effaith ystyrlon. Dylai system gyflym gadarn fod yn berthnasol ar draws pob cam o’r daith addasu. Diffinnir camau allweddol y broses DFG fel a ganlyn gan Foundations, y corff cenedlaethol ar gyfer Asiantaethau Gwella Cartrefi, Gwasanaethau Person Crefftus a’r Grant Cyfleusterau i’r Anabl yn Lloegr:

Dylai awdurdodau lleol anelu at gyrraedd yr amseroedd targed uchaf canlynol ar gyfer ceisiadau cyflym:

Cam	Disgrifiad o'r cam	Amserlen Darged (uchafswm)
1	Cyswllt cyntaf i asesu ac adnabod y gwaith perthnasol	5 diwrnod ar gyfer addasiadau syml 20 diwrnod ar gyfer addasiadau mwy cymhleth
2	Adnabod y gwaith perthnasol i gyflwyno'r cais grant ffurfiol	25 diwrnod ar gyfer addasiadau symls 45 diwrnod ar gyfer addasiadau cymhleth
3	Cais am grant i gymeradwyo grant	5 diwrnod ar gyfer addasiadau syml a chymhleth
4	Cymeradwyo grant i gwblhau'r gwaith.	20 diwrnod ar gyfer addasiadau symls 60 diwrnod ar gyfer addasiadau cymhleth.

¹⁷ Gordon Lyons (3 March 2025). Disability Housing Adaptation Schemes - Oral Answers, Northern Ireland Assembly. Available at <https://www.theyworkforyou.com/ni/?id=2025-03-03.5.38&s=%22disabled+facilities+grant%22+Adran%3Ani#g5.41>

Mae hyn yn gosod yr amserlenni targed ar 55 diwrnod (tua dau fis) neu 130 diwrnod (ychydig dros bedwar mis) ar gyfer addasiadau cymhleth. Mae'r amserlenni hyn yn gyson â chanllawiau arfer gorau presennol.¹⁸ Mae hefyd yn bwysig cydnabod y bydd cyflawni amserlenni cyflymach yn y rhan fwyaf o achosion yn golygu bod angen hepgor y prawf modd ar gyfer pobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd, pwynt a archwilir ymhellach yn yr adran nesaf.

Er mwyn sicrhau bod prosesau cyflymu yn effeithiol yn ymarferol, rhaid i lywodraethau wneud mwy na dim ond annog awdurdodau lleol i weithredu. Mae angen iddynt gyhoeddi canllawiau clir ac awdurdodol sy'n egluro beth mae prosesu cyflymu yn ei olygu yn ymarferol ac yn sicrhau ei fod yn cael ei ddeall yn gyson ar draws pob ardal leol. Dylid cefnogi'r canllawiau hyn gan gyfathrebu cryf o'r canol, fel nad yw disgwyliadau'n cael eu camddehongli na'u gwanhau gan amrywiadau lleol. Yn bwysig, rhaid i lywodraethau hefyd fonitro effeithiolrwydd y prosesau hyn trwy gasglu a chyhoeddi data ar gyflawni, gan ganiatáu i gynnydd gael ei olrhain dros amser. Heb yr arweinyddiaeth hon, mae risg wirioneddol y bydd prosesu cyflymu yn parhau i fod yn anghyson, yn anghyson, ac yn annibynadwy i'r rhai sydd â'r anghenion mwyaf brys.

Argymhellion:

Lleol:

Dylai awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, weithredu prosesau llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer pobl â chyflyrau cynyddol a therfynol fel clefyd motor niwron. Dylai'r prosesau hyn sicrhau bod penderfyniadau'n cael eu gwneud a'u darparu'n gyflym, gyda chefnogaeth hyfforddiant ac addysg i staff fel bod llwybr cyflym yn cael ei gymhwyso'n gyson ac yn briodol.

Cenedlaethol:

Dylai Llywodraethau'r DU a Chymru gryfhau canllawiau i awdurdodau lleol i osod disgwyliad clir y byddant yn sefydlu ac yn cyflwyno prosesau llwybr cyflym ffurfiol ar gyfer ceisiadau am DFG gan bobl sy'n byw gyda chyflyrau cynyddol a therfynol, fel clefyd motor niwron. Dylent weithio gydag awdurdodau lleol i gefnogi dull cyson o brosesau llwybr cyflym, gan gynnwys drwy sefydlu monitro ac adrodd tryloyw ar brosesau llwybr cyflym, safonau ac amserlenni ar y lefel leol.

¹⁸ Welsh Government, (2019). Housing Adaptations Service Standards, p.8. Available: <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2019-04/housing-adaptations-standards-of-service.pdf>

Profi modd

Profir DFGs ar sail modd i benderfynu a yw aelwydydd yn gymwys i gael cymorth. Mae'r fformiwla ar gyfer y prawf modd yn debyg ledled Cymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon ac mae'n adlewyrchu'r cyfrifiad o hawl i Fudd-dal Tai: cyfrifir anghenion wythnosol tybiedig yr aelwyd a nodir incwm dros ben. Yna defnyddir y swm dros ben hwnnw i gyfrifo pa mor fawr yw "benthyciad fforddiadwy" y gallai'r hawlydd ei sicrhau i gyfrannu at gostau, gyda'r DFG yn cael ei leihau yn unol â hynny.

Yn ei adroddiad yn 2024, canfu'r Pwyllgor Dethol Ffyniant Bro, Tai a Chymunedau (LUHC) fod "prawf modd presennol y DFG yn ddiangen o gymhleth ac yn arwain llawer o ymgeiswyr i roi'r gorau i'r broses DFG yn gyfan gwbl."¹⁹

Cefnogir hyn gan ganfyddiadau ein harolwg cleifion: canfu 41% o'r ymatebwyr fod y broses profi modd yn "anodd" neu'n "rhywfaint yn anodd". Roedd yr ymatebion yn cynnwys:

"Ni chefnogir y broses...dim byd wedi'i egluro."

"Dim cymorth i'w wneud. Os yw'n anghywir, mae'n mynd â chi i gefn y ciw bob tro."

"Creu straen a dweud y lleiaf. Roedd cael diagnosis yn ddiweddar a gofyn yr holl gwestiynau hyn i mi yn ddirdynol iawn."

Mae'r prawf modd yn cyfrannu at oedi pellach i'r broses DFG. Dywedodd tri deg y cant o'r ymatebwyr i'n harolwg fod y prawf modd wedi cyfrannu at oedi eu cais am DFG. Nododd pedwar ar ddeg y cant fod y prawf modd wedi gohirio eu cais am DFG hyd at fis, adroddodd 10% oedi o rhwng un mis a 12 mis, ac adroddodd 6% oedi o fwy na 12 mis.

"Roedd aros am ystafell wlyb ar y llawr isaf yn golygu bod yn rhaid i mi frwydro i ddringo'r grisiau i'r ystafell ymolchi ar y llawr uchaf. Roeddwn i'n crebachu ar y grisiau'n rheolaidd, gan adael fy ngwraig yn ddiymadferth i'm codi i fyny ac yn gorfod aros am gymorth. Gadawodd hyn fi'n teimlo'n ofidus ac yn chwithig iawn."

"Cymerodd aros am y grant gymaint o amser nes na allai fy ngŵr ymolchi'n iawn am dros chwe mis. Roeddwn i'n arfer ei olchi wrth sinc y gegin gan nad oeddwn i'n amlwg yn gallu ei gael i fyny'r grisiau. Aeth yn y pen draw i hosbis i gael gofal ac roedd yn cael cawod bob dydd yr oedd yno. Gwnaeth yr hosbis gais i'w gadw yno nes bod yr atriwm wedi'i gwblhau fel y gallai gael cawod dyddiol. Gwaethygodd fy ngŵr yn eithaf cyflym wrth aros cyhyd... Llwyddon ni i'w gael gartref ar gyfer y Nadolig a bu farw ddau fis yn ddiweddarach."

Mae'n ymddangos bod yr oedi a achosir gan y prawf modd mor ddealladwy fel y gallant ddigalonni pobl rhag gwneud cais am DFG hyd yn oed. Dywedodd un cyfrannwr sy'n gofalu am ei wraig, sydd â MND, wrthym:

"Dydyn ni ddim wedi cael unrhyw brofiadau gwirioneddol gyda'r DFG ac eithrio cael ein digalonni rhag gwneud cais gan ein bod wedi cael gwybod y cynhelir prawf modd... Cawsom wybod hefyd fod y system yn hirfaith iawn ac yn cymryd amser hir! Mae'n edrych fel y byddwn yn ariannu'r ramp ein hunain."

¹⁹ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024), Disabled People in the Housing Sector, p. 23

Prawf annheg

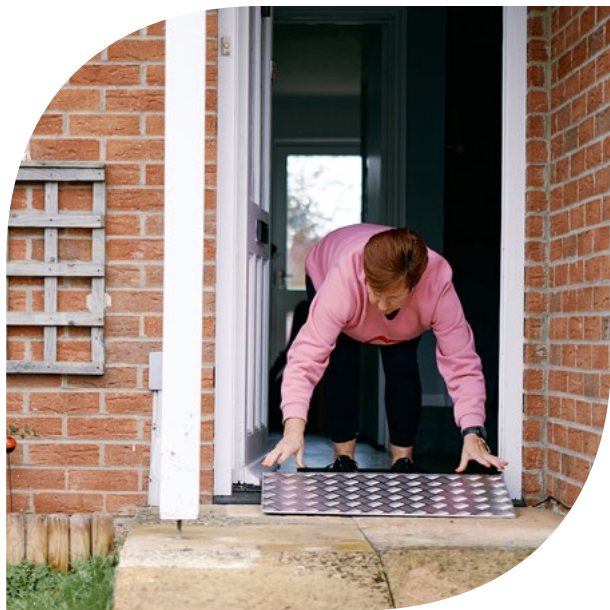
Roedd llawer o'r ymatebwyr i'r arolwg cleifion o'r farn bod y prawf modd yn annheg: dywedodd 51% ei fod yn "annheg iawn" a dywedodd 16% fod y broses "rhywfaint yn annheg". Mae rhai o'r ymatebion i'r arolwg cleifion yn tystio i'r ffyrdd y gall y prawf fod yn offeryn di-lol:

"Wedi'i fy mhrofi o ran modd a'm gwrthod. Mae hyn yn golygu na allaf gael addasiadau er eu bod yn angenrheidiol."

"Costiodd addasiadau £70k i ni. Gan fod fy ngŵr yn dal i dderbyn tâl salwch, dywedwyd wrthym ein bod yn ennill gormod ac bu'n rhaid i ni fenthycu hyd at £80k! Helpodd ein ffrindiau a'n teulu ni i godi £40k i dalu costau'r prif addasiadau yn hytrach na mynd i ddyled pan oedd ein dyfodol ariannol yn aneglur. Yna fe wnaethon ni arbed ar gyfer addasiadau llai hanfodol fel rampiau yn yr ardd gefn."

"Oni bai am fy nheulu a chwpl o ffrindiau, byddem wedi mynd i'r wal yn llwyr."

Nid yw prawf modd y DFG yn ystyried costau ychwanegol sylweddol ac anochel byw gydag MND. Mae ymchwil gan Gymdeithas MND a Demos wedi dangos bod pobl ag MND yn wynebu costau ychwanegol cyfartalog o fwy na £14,500 y flwyddyn, wedi'u gyrru gan dreuliau gan gynnwys addasiadau cartref, cymhorthion symudedd, offer arbenigol, mwy o ddefnydd o ynni, cludiant i apwyntiadau meddygol, a gofal proffesiynol. Mae hwn yn ffigur cyfartalog, gyda rhai aelwydydd yn talu llawer mwy i reoli effeithiau'r clefyd.²⁰ Mae astudiaethau eraill wedi canfod y gall y costau hyn fod yn fwy na £250,000 dros gyfnod y salwch.²¹ Nid yw'r gwariant hwn yn ddewisol a gall erydu cyllid aelwydydd yn gyflym, sy'n golygu y gallai lefel incwm sy'n ymddangos yn ddigonol ar bapur fod yn annigonol mewn gwirionedd i dalu costau byw bob dydd ac addasiadau hanfodol i'r cartref.

Mae'r cyfrifiad prawf modd yn tybio y bydd perchnogion tai yn gallu sicrhau benthyciad mwy na thenantiaid, ar y sail y bydd perchnogion tai yn gallu cynyddu eu morgais ac felly benthycu'n fwy fforddiadwy.²² Ond mae'r dybiaeth hon yn gwbl afrealistig i bobl sy'n byw gyda chyflwr terfynol, cynyddol. Yn aml, nid yw mynd i ddyled yn ymarferol pan fo disgwyliad oes yn fyr a sefydlogrwydd ariannol eisoes dan straen. Os oes gofyn i bartner hefyd roi'r gorau i weithio i ddarparu gofal llawn amser, mae incwm yr aelwyd yn cael ei leihau ymhellach, gan wneud benthyciadau allan o gyrraedd yn llwyr.

²⁰ Motor Neurone Disease Association (2023). Through the Roof. Available at https://www.mndassociation.org/sites/default/files/2023-08/Through%20the%20roof%20report_0.pdf, Motor Neurone Disease Association (2017). MND Costs. Available at <https://www.mndassociation.org/get-involved/campaigning/take-action/mnd-costs>

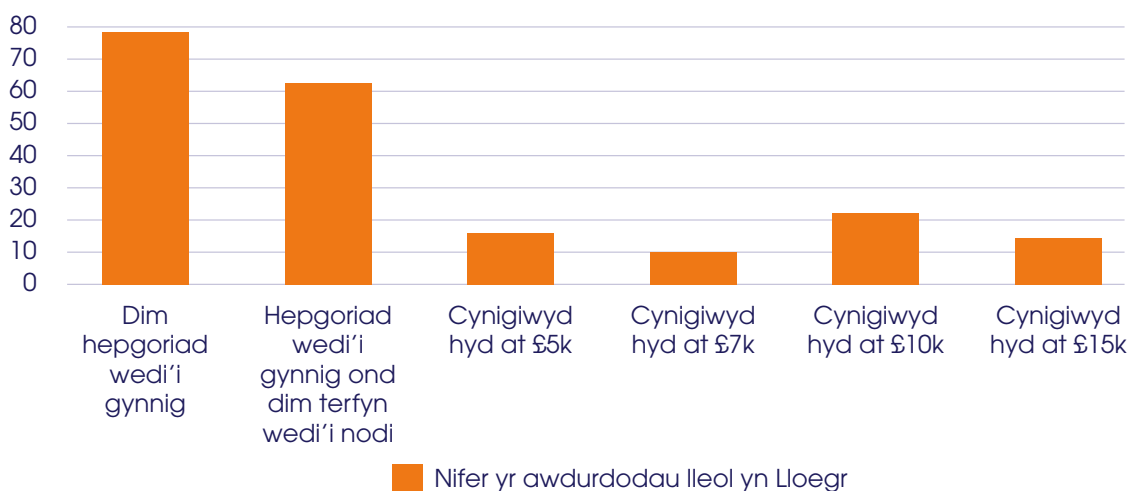
²¹ Demos. Motor Neurone Disease Survey. 2019. Available at <https://demos.co.uk/research/motor-neurone-disease-survey/>; Jones, C., et al.

²² University of the West of England (2018), External Review, p. 165

Mewn ymateb i feirniadaethau o'r prawf modd, gosododd y Llywodraeth, yn ei hymateb ym mis Mawrth 2025 i adroddiad Pwyllgor LUHC yn 2024, y baich ar awdurdodau lleol, gan ddweud "mae gan awdurdodau lleol radd sylweddol o hyblygrwydd...mewn perthynas â'r prawf modd."²³

Mae'r amrywiad yn nulliau awdurdodau lleol o hepgor y prawf modd yn cael ei amlygu yn yr ymatebion i geisiadau Rhyddid Gwybodaeth. Yn wir, nid oedd 40% o awdurdodau lleol yn Lloegr yn cynnig unrhyw fath o hepgoriad prawf modd. O'r 118 o awdurdodau lleol a fyddai'n hepgor y prawf modd, dim ond ar gyfer hawliadau islaw gwerth £15,000 y mae 50% yn gwneud hynny, a dim ond ar gyfer hawliadau islaw gwerth £5,000 y byddai 13% yn gwneud hynny.

Polisi Hepgor Prawf Modd - Awdurdodau Lleol Lloegr

Felly ni fyddai'r polisiâu hyn yn berthnasol i'r rhai sydd angen yr addasiadau drutaf o'r math a allai fod yn ofynnol gan rai pobl ag MND. Cadarnhawyd hyn gan ein harolwg cleifion: roedd 68% o'r ymatebwyr yn destun prawf modd.

Mae enghreifftiau o arferion cadarnhaol ar y lefel leol: nododd 26 awdurdod lleol yn Lloegr eu bod yn hepgor y prawf modd ar gyfer ymgeiswyr â chyflyrau sy'n cyfyngu ar fywyd neu sy'n gwaethygu'n gyflym, neu'r rhai sydd angen gofal lliniarol. Fel yr eglurodd un ymatebydd i'r arolwg:

"Gwnaeth Cyngor Dinas Leeds benderfyniad gwleidyddol/polisi i beidio â rhoi prawf modd i oedolion â chyflyrau terfynol."

²³ Housing, Communities and Local Government Committee (2025), Disabled People in the Housing Sector – Government Response, p. 11. Available at <https://committees.parliament.uk/publications/46933/documents/242210/default/>

Ond, fel y nododd ymatebydd arall, loteri cod post yw hon. Yn y cyfamser, mae ymatebion Rhyddid Gwybodaeth yn dangos bod nifer o'r eithriadau hyn i'r prawf modd ar gyfer y rhai â chyflyrau sy'n cyfyngu ar fywyd neu sy'n cynyddu ond yn berthnasol ar gyfer gwaith sy'n costio llai na swm penodol, gan eithrio addasiadau mwy helaeth a chostus.

Enghraifft o arfer gorau: Cyngor Dinas Plymouth

Mae Polisi Cymorth Byw'n Annibynnol Cyngor Dinas Plymouth yn nodi, lle mae cleient yn derfynol wael neu â chyflwr sy'n cyfyngu ar fywyd ac yn gwaethygu'n gyflym (yn seiliedig ar asesiad anghenion gofal cymdeithasol), bod ceisiadau DFG yn cael eu dosbarthu fel addasiadau brys. Yn yr achosion hyn, nid yw'r cais yn destun unrhyw broses profi modd. Caiff ceisiadau brys eu prosesu'n gyflym hyd at eu cwblhau heb orfod mynd trwy broses flaenoriaethu.

Yn bryderus, tynnodd un therapydd galwedigaethol a gyfwelwyd ar gyfer yr adroddiad hwn sylw at y ffaith bod awdurdod lleol yn Lloegr yn bwriadu cyflwyno prawf modd, gan nad oeddent wedi defnyddio un o'r blaen, gyda'r bwriad o atal ceisiadau am DFG. Ar wahân, datgelodd ymateb Rhyddid Gwybodaeth gan awdurdod lleol yng Nghymru eu bod yn ystyried ailgyflwyno'r prawf modd ar gyfer ceisiadau DFG maint canolog oherwydd y galw mawr.

Mae'n destun pryder mawr bod syniadau am gyflwyno neu ailgyflwyno profion modd ar y lefel leol. I bobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND, mae'r newidiadau hyn yn peryglu creu rhwystrau ariannol a gweinyddol ychwanegol i gael mynediad at addasiadau hanfodol.

Dad gymell gweithio

Mae cymhwyso'r prawf modd yn cosbi pobl ag MND sy'n dymuno parhau i weithio cyhyd ag y gallant. Os yw eu hincwm uwchlaw'r trothwy, efallai y byddant yn cael eu hystyried yn gallu ariannu addasiadau eu hunain a'u dyfarnu'n anghymwys i gael cymorth. Eto i gyd, mae hon yn dybiaeth anghywir. I bobl ag MND, gall y gallu i ennill gwmpo'n sydyn wrth i'r clefyd fynd yn ei flaen, neu oherwydd bod yn rhaid i bartner adael gwaith i ddod yn ofalwr llawn amser.

Mae'r fagl hon yn annog pobl i beidio â chynnal cyflogaeth, er bod aros mewn gwaith yn aml yn hanfodol ar gyfer diogelwch ariannol, hunan-barch a lles meddyliol. Yn lle cefnogi annibyniaeth, mae'r system yn rhoi cymhellion i adael y gweithlu'n gynnar a dibynnu'n gynamserol ar gymorth lles. Yn ymarferol, mae'r prawf modd yn tanseilio amcanion y llywodraeth i gadw pobl mewn gwaith cyhyd â phosibl, gan gynyddu gwariant cyhoeddus hirdymor trwy golli referniw treth a mwy o alw am wasanaethau'r GIG a gofal cymdeithasol.

Cydnabu'r Llywodraeth ei hun y broblem hon yn ei chanllawiau ar gyfer awdurdodau lleol yn 2022 ar ddarparu DFG, gan nodi y gallai pobl yng nghyfnodau cynnar cyflwr fod yn anghymwys oherwydd eu bod yn dal i weithio, ond erbyn iddynt roi'r gorau i weithio maent mewn angen brys am addasiadau.²⁴ Mewn gwirionedd, efallai y bydd angen addasiadau mawr ar frys ar bobl sy'n byw gyda chyflyrau sy'n gwaethygu'n gyflym fel MND hyd yn oed tra byddant yn dal i weithio, gan y gall eu cyflwr ddirywio'n gyflym waeth beth fo'u statws cyflogaeth. Tynnodd pobl sydd â phrofiad o MND sylw at y mater hwn yn yr arolwg:

"Cawsom ein gwahardd rhag cael unrhyw gymorth o gwbl am fod fy ngŵr yn dymuno parhau i weithio: roedd cael incwm yn ein gwahardd ni ond nid oedd gennym unrhyw gynilion o gwbl ar y pryd i dalu am yr addasiadau, felly dioddefodd rhyw 18 mis o gwympiadau a throsglwyddiadau peryglus, ac roedd yn rhaid i mi ei godi i mewn ac allan o'r gwely ac i'r toiled, ac oddi ar y llawr bob tro y byddai'n cwmpo gydol yr amser hwnnw, gan beryglu fy nghefn."

"Roedd yn rhaid i ni ariannu'r costau drwy ariannu torfol am nad oedd gennym unrhyw gynilion i'w talu ac ni allem gael DFG oherwydd bod fy ngŵr eisiau parhau i weithio cyhyd ag y gallai er mwyn cadw'n gall."

Disgrifiodd partner dyn sy'n byw gydag MND yng Ngogledd Iwerddon gael ei gwrthod rhag cael addasiadau brys oherwydd ei bod hi a'i phartner yn dal i weithio:

"Dychwelodd [fy mhartner] o'r ysbyty a chysgodd yn ein cegin ar wely ysbyty. Roedd ei holl offer – toiled, cadair olwyn ac ati – wedi'u gwasgu i mewn i'n cegin. Roedd ein cartref mewn helynt, a bu'n roedd yn rhaid i ni ddal ati er mwyn ein dau fachgen. Roedd angen ystafell wely ac ystafell ymolchi ar y llawr isaf arnom cyn gynted â phosibl. Gwnaethom gais am gymorth ariannol i gael y gwaith adeiladu hwn wedi'i gwblhau. Cawsom ein gwrthod am unrhyw gymorth gan ein bod ni'n gweithio. Dywedwyd wrthym am ail-ymgeisio pan newidiodd ein hamgylchiadau. Cyn belled ag yr oeddem yn y cwestiwn, roeddent eisoes wedi newid yn ddramatig a doedd dim gennym amser i aros!"

Yr ateb a gynigir gan y Llywodraeth yn ei chanllawiau unwaith eto yw bod y cyfrifoldeb yn nwylo awdurdodau lleol, gan gyfeirio at y mesurau y mae rhai awdurdodau lleol wedi'u rhoi ar waith yn dilyn ymgyrch Deddf i Addasu Cymdeithas MND: "Mae rhai awdurdodau lleol yn cynnwys darpariaethau yn eu polisi, megis...proses llwybr cyflym heb brawf modd ar gyfer gwaith hyd at £5,000 [neu] anwybyddu enillion y person ag MND yn y prawf modd lle mae gwaith ar raddfa fwy yn cael ei asesu fel rhywbeth sy'n angenrheidiol ac yn briodol.²⁵ Fodd bynnag, o ystyried yr amrywiad ym mholisiau awdurdodau lleol a'r cyfyngiadau ar y gefnogaeth y mae hyd yn oed yr awdurdodau mwyaf hael yn ei chynnig, mae angen canllawiau cryfach ac ymgysylltiad mwy gweithredol gan y llywodraeth ganolog i gefnogi mabwysiadu cyson o hepgoriadau prawf modd ledled y wlad.

²⁴ MHCLG/DHSC (2022), Disabled Facilities Grant Delivery: Guidance for Local Authorities in England, p. 18. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/media/669a4302a3c2a28abb50d2d5/DFG_Guidance.pdf

²⁵ Ibid.

Ffrydiau ariannu amgen yng Nghymru, a gwersi ar gyfer y prawf modd

Yng Nghymru, mae ffrydiau ariannu ar gael heblaw am y DFG nad oes angen prawf modd arnynt. Er mai dim ond ar gyfer addasiadau bach y defnyddir y Rhaglen Addasiadau Ymateb Cyflym (RRAP) a'r rhaglen Galluogi (Enable) ar gyfer addasiadau bach a chanolig yn unig, mae'r Grant Addasiadau Ffisegol (PAG) ar gael i'r rhai mewn tai cymdeithasol ac sydd angen addasiadau canolig neu fawr – a thrwy hynny mewn theori yn cwmpasu'r un raddfa o waith â DFG, heb unrhyw derfyn mewn egwyddor ar gost un addasiad.²⁸

Mae dadansoddiad o'r rhaglenni di-brawf modd hyn wedi bod yn llawer mwy cadarnhaol na dadansoddiad system y Grant Cyfleusterau Anabl. Canfu adolygiad annibynnol a gomisiynwyd gan Llywodraeth Cymru yn 2015, er bod "oedi annerbyniol o hyd" o fewn system y DFG, "roedd llwybrau'r Rhaglen Addasiadau Ymateb Cyflym a'r PAG ... yn sefyll allan fel systemau syml, cyflym ac effeithiol, mewn cyferbyniad llwyr â'r problemau sy'n gysylltiedig â llwybr y Grant Cyfleusterau Anabl a chymhlethdod y system addasiadau yn ei chyfarwydd."²⁹

Mewn gwrthodiad pellach o'r prawf modd, o fis Ebrill 2021 ymlaen, cyfarwyddodd Llywodraeth Cymru awdurdodau lleol i ddileu'r gofyniad am brawf modd yn achos busnesau "bach" a DFGs³⁰ "canolig"³¹ Wrth gyhoeddi diwedd profion modd ar gyfer ceisiadau DFG bach a chanolig, gwnaeth y Gweinidog Tai a Llywodraeth Leol ar y pryd, Julie James MS, hynny yng nghyd-destun yr awydd i "barhau i wella mynediad at addasiadau i'r rhai sydd eu hangen, yn ogystal â lleihau amseroedd aros."³²

Amcangyfrifwyd y byddai'r mesur hwn yn costio £238,000 ychwanegol i lywodraeth leol yng Nghymru, gyda'i gilydd, gan arbed rhwng £6,000 a £10,000 mewn costau gweinyddu blynyddol i bob awdurdod unigol. Dyfynnwyd tystiolaeth o Ganolfan Polisi Cyhoeddus Cymru y byddai'r swm a arbedwyd ar gostau gweinyddu yn "gyfwerth yn fras" â'r swm a fyddai'n cael ei wario o ganlyniad i beidio â phrofi modd ar waith bach a chanolig.³³ Er y byddai'n debygol y byddai angen addasiadau mwy a mwy costus ar y rhai â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND, byddai hepgor y prawf modd yn eu hachos nhw ond yn ehangu'r demograffig eithriedig ychydig bach.

²⁶ AgeCymru (2025), Disability Equipment and Home Adaptations in Wales, p. 27.

Available at <https://www.agecymru.wales/siteassets/documents/information-guides-and-factsheets/fs42w.pdf>

²⁷ Welsh Parliament (2024), Home Aids and Adaptations - a Guide for Constituents, p. 3.

Available at <https://senedd.wales/media/vkkfcbkb/24-23-home-aids-and-adaptations.pdf>

²⁸ Welsh Government Social Research (2015), A Review of Independent Living Adaptations, p. 44

²⁹ Ibid, p. 2

³⁰ House of Commons Library (2023), Disabled Facilities Grants for Home Adaptations, p. 32.

Available at <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN03011/SN03011.pdf>

³¹ Welsh Parliament (2024), Home Aids and Adaptations- a Guide for Constituents, p. 4. Note: broadly, 'small' adaptations are things like stair rails and small ramps which do not require home modification; 'medium' adaptations are things like walk-in showers and large ramps - things that may require major home modification but which don't require planning permission; and 'large' adaptations are those which require structural change/planning permission, such as an extension or through-floor lift. See Welsh Government (2019), Housing Adaptations Service Standards, p. 10. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2019-04/housing-adaptations-standards-of-service.pdf#page=10>.

³² Julie James, Minister for Housing and Local Government (2021). Written Statement: Removing the Means Test on Small and Medium Disabled Facilities Grants. Available at <https://www.gov.wales/written-statement-removing-means-test-small-and-medium-disabled-facilities-grants>

³³ Ibid.

Argymhellion:

Lleol

Dylai awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr, a Gweithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, hepgor y prawf modd ar gyfer addasiadau o bob maint i bobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND.

Cenedlaethol

Dylai Llywodraethau'r DU a Chymru gryfhau canllawiau i awdurdodau lleol i osod disgwyliad clir y byddant yn hepgor y prawf modd ar gyfer addasiadau o bob maint i bobl â chyflyrau cynyddol sy'n cyfyngu ar fywyd fel MND. Dylent ymgysylltu'n weithredol ag awdurdodau lleol i fonitro ac adrodd ar gynnydd tuag at y nod hwn.

Cap y DFG

Yn Lloegr, mae'r uchafswm DFG gorfodol wedi'i gapio i £30,000 ers 2008, er bod awdurdodau lleol yn gallu ychwanegu at hyn gan ddefnyddio eu pwerau dewisol.³⁴ Mae Banc Lloegr, gan ddefnyddio'r Mynegai Prisiau Defnyddwyr, yn amcangyfrif y byddai nwyddau a gwasanaethau a gostiodd £30,000 yn 2008 yn costio mwy na £49,000 yn 2025. Yn yr un modd, nid yw cap y DFG yng Nghymru, sef £36,000, wedi codi ers 2008, gyda chwyddiant yn gwneud y lefel gyfatebol yn 2025 bron yn £59,000.

Mae cap y DFG yng Ngogledd Iwerddon wedi cynyddu yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Cyn 2020, cap safonol y DFG yng Ngogledd Iwerddon oedd £25,000. Fodd bynnag, ers mis Mehefin 2020 mae wedi cynyddu dair gwaith – yn gyntaf fesul 8.5%, yna 12% ym mis Medi 2021, a 12% arall ym mis Awst 2022 – fel ei fod ar hyn o bryd yn £35,000. Roedd hyn i gydnabod "costau adeiladu cynyddol a heriau yn y diwydiant adeiladu."³⁵ Mae chwyddiant pellach ers 2022 yn golygu y byddai'r lefel gyfatebol yn 2025 bron yn £40,000.

Mae'r methiant i gynyddu'r capiau DFG uchaf yn unol â chwyddiant yn golygu bod llywodraethau olynol wedi arwain at ostyngiad parhaus mewn termau real yn y gefnogaeth a ddarperir i bobl anabl i gynnal eu hiechyd, eu lles a'u hansawdd bywyd yn eu cartref eu hunain.

Fel y mae, mae'n debygol y bydd y DFG yn ddigonol ar gyfer yr addasiadau sy'n ofynnol gan lawer o gyflyrau. Mae'r Adolygiad Allanol yn dangos, yn Lloegr, ar draws y DFGs a ddarperir ar gyfer pob cyflwr, fod y rhan fwyaf o'r gwaith (57% yn 2015/16) yn costio llai na £5,000, a dim ond 8% o'r DFG oedd dros £15,000.³⁶ Mae'r gwariant cyfartalog fesul DFG yng Nghymru ymhell islaw'r cap, sef £9,600.³⁷

³⁴ MND Association (2019), Act to Adapt – Access to Home Adaptations for People with Motor Neurone Disease, p. 9. Available at <https://www.mndassociation.org/sites/default/files/2022-12/Act-to-Adapt-Full-report.pdf>

³⁵ Northern Ireland Housing Executive (2022), Response to FOI_22-23_198. Available at <https://www.nihe.gov.uk/getattachment/51bb623e-25da-4d6a-b7d1-fede810f408d/Disability-adaptions-for-homeowners.pdf#:~:text=Has%20the%20Housing%20Executive%20requested,of%20three%20individual%20uplift%20reviews>

³⁶ University of the West of England (2018), External Review, p. 47

³⁷ Welsh Government (2025), Assistance for Housing Improvement: April 2023 to March 2024 (Headline Results). Available at <https://www.gov.wales/assistance-housing-improvement-april-2023-march-2024-headline-results.html>

Fodd bynnag, i bobl â'r cyflyrau mwyaf difrifol, sy'n newid bywydau fel MND, efallai na fydd grant uchaf o £30,000 neu debyg yn ddigonol a rhaid ei gynyddu os yw am ddarparu'r lefel o addasiad sydd ei hangen arnynt. Er enghraifft, gall addasiadau cartref helaeth fel gosod lifft trwy'r llawr, creu ystafelloedd ymolchi sy'n gwbl hygyrch i gadeiriau olwyn, neu lydanu nifer o ddrysau ragori ar y terfyn hwn yn gyflym. Mae adroddiad yn 2017 gan Demos, mewn partneriaeth â Chymdeithas MND, yn nodi y gall "costau addasu ymestyn ... i'r degau o filoedd o bunnoedd (ac mewn achosion prin, cannoedd o filoedd o bunnoedd)." ³⁸

Mae'r Adolygiad Allanol yn nodi y byddai cost estyniad, mewn nifer o ardaloedd, wedi bod yn fwy na chap y DFG yn 2016/17: yn Ne-orllewin Lloegr byddai wedi costio bron i £35,000, tra yn Llundain byddai wedi costio £55,000. ³⁹ Bydd y gormodeddau hyn wedi cynyddu ers hynny oherwydd chwyddiant. Mae'r Adolygiad hefyd yn nodi y gallai "yr ymdrech i aros o fewn terfynau'r grant effeithio ar ansawdd yr hyn a gyflawnir ... mae nifer cyfartalog yr addasiadau dros £30,000 wedi bod yn lleihau ochr yn ochr â gostyngiadau mewn cyllid ac nid yw'n ymddangos ei fod yn adlewyrchu lefelau newidiol o angen." ⁴⁰

Tystiodd ymatebwyr i'n harolwg cleifion i'r ffaith nad oedd y cap yn aml yn ddigonol: dywedodd 33% fod y Grant Cyfleusterau Anabl a dderbyniasant ond yn "rhannol dalu" eu haddasiadau gyda "chostau personol sylweddol allan o'u poced"; "prin eu talu"; neu "nad oedd yn talu'r addasiadau gofynnol o gwbl." I grynhoi, roedd 58% o bobl o'r farn bod swm cap y DFG yn "rhywfaint yn annheg" neu'n "annheg iawn".

Cododd llawer o bobl a ymatebodd i'r arolwg y mater o gostau addasu sy'n fwy na'r cap DFG:

"Costiodd addasiadau £70,000 i ni."

"Cyfanswm y gwaith oedd £100,000 a dyfarnwyd £30,000 i mi."

"£66k neu oddeutu hynny o'n harian ein hunain tuag at estyniad bach ar yr ochr, dreif a decin."

"Dywedwyd wrthyf y gallwn gael fy nghefnogi gydag uchafswm o £30,000 ond rwyf angen ystafell wlyb a fydd yn costio tua £80,000. Nid oes gennyf unrhyw fodd o godi £50,000. Dywedodd y ddynes yn [y Cyngor] mai dyma ddechrau proses araf a allai gymryd blynnyddoedd lawer. Rwy'n teimlo mai fy unig opsiwn yw symud i fflat."

Esboniodd person arall â phrofiad personol o MND y byddai'r addasiadau oedd eu hangen ar gyfer ei wraig yn costio rhwng £80,000 a £100,000. Wrth fyfyrir ar hyn, dywedodd:

"Mae ein cartref wedi bod yn gartref i ni ers 2004. Dyma'r unig dŷ y mae'r plant erioed wedi byw ynddo. Rwyf am iddo fod mor rhydd [â phosibl] i [fy ngwraig] wneud beth bynnag y mae hi eisiau pryd bynnag y mae hi eisiau. Dydw i ddim yn credu y dylai unrhyw un yn y sefyllfa honno fod yn meddwl am y baich ariannol."

³⁸ Demos (2017), MND Costs: Exploring the Financial Impact of Motor Neurone Disease, p. 37. Available at <https://www.mndassociation.org/sites/default/files/2022-12/Financial%20impacts%20full%20report%20pdf.pdf>

³⁹ University of the West of England (2018), External Review, p. 40

⁴⁰ Ibid., p. 49

Er y gall awdurdodau lleol ychwanegu at y swm uchaf o DFG yn ôl eu disgresiwn, mae hyn yn cael ei dynnu o'u cyllid ehangach eu hunain. Felly, ac mewn cyfnod o bwysau sylweddol ar gyllid llywodraeth leol, mae amrywiad mawr yn argaeledd a swm yr ychwanegiadau hyn. Mae ymatebion Rhyddid Gwybodaeth gan awdurdodau lleol yn Lloegr yn dangos mai dim ond 59% sy'n darparu ychwanegiadau dewisol, ac yn aml dim ond hyd at lefelau penodol y mae'r rhain.

Nododd pymtheg o awdurdodau lleol a ymatebodd y gwerth uchaf ar gyfer yr ychwanegiadau hynny, gan ddangos na fydd ychwanegiadau dewisol yn aml yn gwneud iawn am y diffyg: byddai dau yn cynnig hyd at £30,000, byddai un yn cynnig £25,000, byddai tri yn cynnig hyd at £20,000, byddai pedwar yn cynnig hyd at £15,000 a byddai pump yn cynnig hyd at £10,000. Yn yr un modd, yng Nghymru, o'r ddau awdurdod lleol a nododd i ba raddau y byddent yn ychwanegu at y DFG gyda'u harian eu hunain, yr uchafswm i un oedd £15,000 ac i'r llall roedd yn £14,000.

Yng Ngogledd Iwerddon, fodd bynnag, mewn achosion lle mae'r cap o £35,000 ar gyfer DFG yn annigonol, gall y Weithrediaeth Dai ganolog wario £50,000 arall fesul DFG (eto, wedi'i godi o £25,000 i gydnabod chwyddiant) lle bo angen, sy'n golygu mai'r uchafswm y gellir ei ddyfarnu o dan amgylchiadau penodol bellach yw £85,000.⁴¹ Er efallai na fydd hyn yn ddigonol ym mhob achos lle mae angen addasiad cymhleth, mae'n cydnabod maint yr hyn a all fod yn angenrheidiol.

Dylid cynyddu'r cyllid cyffredinol ar gyfer DFG gan Lywodraeth y DU fel nad yw cap uwch yn rhoi pwysau gormodol ar awdurdodau lleol. Heb gyllid ychwanegol, bydd yn rhaid i awdurdodau lleol barhau i ddargyfeirio cyllid o wasanaethau eraill, ar adeg pan fo llywodraeth leol yn gyffredinol yn parhau i wynebu pwysau ariannol sylweddol. Canfu Cymdeithas Llywodraeth Leol ym mis Mawrth 2025 nad oedd 20% o awdurdodau lleol yn hyderus iawn neu ddim o gwbl bod ganddynt ddigon o gyllid i gyflawni eu holl ddyletswyddau statudol yn 2025/26, gan godi i 50% wrth edrych ymlaen at 2026/27.⁴²

Mae Adroddiad Perfformiad DFG a gyhoeddwyd gan Foundations yn dangos bod awdurdodau lleol yn Lloegr wedi cyfartaleddu chwe DFG gwerth uchaf y flwyddyn.⁴³ Os ydym yn tybio bod y nifer hwn yn aros yn gyson ar draws 292 o gynghorau, a bod yr holl grantiau o'r fath wedi cynyddu o'r cap presennol o £30,000 i £50,000, byddai'r gost ychwanegol i Loegr tua £35 miliwn y flwyddyn.⁴⁴

⁴¹ Northern Ireland Housing Executive (2022), Response to FOI_22-23_198.

⁴² Local Government Association (2025), No More Sticking Plasters. Available at <https://www.local.gov.uk/about/news/no-more-sticking-plasters-lga-survey-lays-bare-local-government-funding-crisis#:~:text=Significant%20pressure%20remains%2C%20with%20the,in%2010%20in%202026%2F27>

⁴³ Foundations DFG Performance Report 2025

⁴⁴ Calculation based on data from the Foundations DFG Performance Report showing an average of six maximum-value DFGs per local authority per year. The total number of councils is drawn from the DFG 2025–26 Allocations Table, and was confirmed as 292 by email from Foundations. The estimated additional annual cost assumes 6 maximum-value grants x 292 councils x £20,000 (difference between the current £30,000 cap and proposed £50,000 cap) = £35.04 million.

Mae gan gartrefi hygyrch fuddion iechyd meddwl a lles dwfn i bobl ag anableddau.⁴⁵ Mae un astudiaeth, a oedd yn cynnwys cyfweiliadau â nifer o bobl a oedd wedi cael addasiadau mawr wedi'u gwneud i'w cartrefi, yn nodi bod "pŵer addasiadau mawr i drawsnewid bywydau hyd yn oed yn fwy ac yn fwy dramatig na phŵer yr addasiadau llai."⁴⁶ Nodwyd eu bod wedi cael effeithiau cadarnhaol ar lawer o agweddau ar lesiant seicolegol y rhai a gyfwelwyd, gan gynnwys eu hunan-barch, eu gallu i gymryd rhan ym mywyd teuluol, a'u hymdeimlad o annibyniaeth a rhyddid.⁴⁷

Mae manteision economaidd galluogi pobl ag anableddau i aros yn ddiogel yn eu cartrefi hefyd yn sylweddol: gall leihau cwympiadau a damweiniau eraill sy'n arwain at ofal ysbyty costus; gall atal pobl rhag gorfod symud i leoliadau gofal; a gall eu galluogi i aros mewn gwaith. Mae Gofal a Thrwsio Cymru, elusen sy'n hyrwyddo tai diogel i bobl hŷn, yn amcangyfrif, yn seiliedig ar astudiaeth hydredol reoledig a gynhaliwyd gan Brifysgol Abertawe, fod pob £1 a werir ar addasiadau o'r fath yn arbed £7.50 i'r gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol.⁴⁸

Mae'n anoddach mesur manteision economaidd addasiadau mawr oherwydd diffyg astudiaethau,⁴⁹ yn enwedig y rhai sy'n ymwneud yn benodol ag amgylchiadau'r rhai sydd â MND. Fodd bynnag, mae'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yn nodi y gall "darparu addasiadau mewn pryd arwain at arbedion cost sylweddol, gan eu bod yn helpu i osgoi arosiadau hir yn yr ysbyty, neu'r angen am opsiynau tai mwy dwys fel cartrefi gofal."⁵⁰

Byddai darparu digon o adnoddau ar gyfer DFGs yn unol â bwriad Llywodraeth y DU, fel y'i nodir yn ei Chynllun Iechyd 10 Mlynedd blaenllaw,⁵¹ i symud o bolisi o drin salwch i un o atal salwch.

Argymhelliad:

Dylai Llywodraeth y DU, Llywodraeth Cymru a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon gynyddu'r cap gorfodol ar gyfer Grantiau Cyfleusterau Anabl i o leiaf £50,000. Dylid adolygu'r cap yn flynyddol a'i godi yn unol â chwyddiant.

⁴⁵ University of the West of England (2018), External Review, p. 54

⁴⁶ Heywood et al (2001), Money Well Spent: the Effectiveness and Value of Housing Adaptations, p. 21. Available at <https://filedn.com/I7XGRdhW8c5pQHpuNflrT5L/DFG%20Documents/money-well-spent-2001.pdf>

⁴⁷ Heywood et al (2001), Money Well Spent, pp. 17-18

⁴⁸ Welsh Government Social Research (2015), A Review of Independent Living Adaptations, p. 104. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2019-07/150123-review-independent-living-adaptations-en.pdf>

⁴⁹ University of the West of England (2018), External Review, p. 54

⁵⁰ Equality and Human Rights Commission (2018), Housing and Disabled People: Britain's Hidden Crisis, p. 40. Available at https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/housing-and-disabled-people-britains-hidden-crisis-main-report_0.pdf

⁵¹ Department of Health and Social Care (2025), Fit for the Future: Ten Year Health Plan for England. Available at <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/68760ad755c4bd0544dcae33/fit-for-the-future-10-year-health-plan-for-england.pdf>

Dosraniad cyllideb y DFG

Yng Ngogledd Iwerddon, gweinyddir cyllid ar gyfer DFG yn ganolog gan Weithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon, felly nid oes angen dosbarthu'r gyllideb rhwng awdurdodau lleol. Yng Nghymru, yn y cyfamser, ni ddarperir cyllidebau penodol i DFG i awdurdodau lleol ond disgwylir iddynt eu hariannu o'u cyllidebau cyffredinol.⁵²

Yn Lloegr, fodd bynnag, mae'r gyllideb ar gyfer DFG cael ei sianelu drwy'r Gronfa Gofal Gwell ac yna'n cael ei dosbarthu i awdurdodau lleol gan ddefnyddio fformiwla sy'n ystyried nifer y bobl sy'n hawlio budd-daliadau cysylltiedig ag anabledd; cyfran y boblogaeth sy'n 60 oed neu'n hŷn; a chyfran y stoc tai nad yw'n eiddo i awdurdodau lleol.

Fodd bynnag, mae'r Adolygiad Allanol a Phwyllgor LUHC wedi dadlau nad yw'r fformiwla ddosbarthu bresennol yn Lloegr yn dyrannu arian yn deg, yn seiliedig ar angen lleol.⁵³

Mae hyn yn amlwg o ganlyniadau ein ceisiadau Rhyddid Gwybodaeth, sy'n dangos bod 44% (87 o 198) o awdurdodau lleol yn Lloegr wedi defnyddio 100% neu fwy o'u dyraniad cyllideb DFG yn 2023/24. O'r 87 hyn, roedd 40 wedi defnyddio mwy na 100%. Yn y cyfamser, roedd eraill wedi defnyddio symiau llawer llai: roedd dwsinau wedi defnyddio rhwng traean a dwy ran o dair o'u cyllideb.

Argymhellodd yr Adolygiad Allanol y dylai'r fformiwla fod yn seiliedig yn lle hynny ar "nifer y bobl ag anabledd, incwm (o ddata budd-daliadau), rhaniad deiliadaeth (o ddata [yr Adran]) a chostau adeiladu rhanbarthol."

Ym mis Gorffennaf 2025, agorodd y Llywodraeth ymgynghoriad ar y ffordd y maent yn dyrannu cyllid DFG i awdurdodau lleol yn Lloegr.⁵⁴ Mae'r ymgynghoriad yn cynnig ychwanegu dwy elfen newydd at y fformiwla. Y cyntaf yw bod nifer yr achosion o blant anabl yn cael ei wahanu oddi wrth nifer yr oedolion anabl, ar y sail nad yw ceisiadau plant yn destun prawf modd a bod eu haddasiadau yn aml yn ddrutach. Yr ail yw cydnabod yr amrywiad mewn costau adeiladu rhwng rhanbarthau, sy'n gynhwysiad i'w groesawu o argymhelliad yr Adolygiad Allanol. Mae'r Mynegai Costau Adeiladu yn dangos anghydraddoldebau rhanbarthol yng nghostau cyflawni addasiadau. Bydd ystyried hyn yn galluogi dosbarthiad mwy cywir o gyllid DFG ar draws awdurdodau lleol.

Mae'r ymgynghoriad hwn yn ddatblygiad i'w groesawu ac yn gyfle i sicrhau bod y fformiwla ariannu yn adlewyrchu'n well yr angen lleol am dai. Dyrannu cyllid Grantiau Cyfleusterau Anabl yn fwy effeithlon fel y gall awdurdodau lleol gyflawni eu dyletswydd statudol i ddarparu Grantiau Cyfleusterau Anabl lle bynnag y bo'r angen.

Argymhelliad:

Rhaid i Lywodraeth y DU sicrhau bod y fformiwla newydd ar gyfer dyrannu cyllid DFG yn galluogi awdurdodau lleol yn Lloegr i ddarparu DFGs yn unol ag angen lleol.

⁵² Welsh Government Local Government and Housing Committee (2025). Welsh Government Draft Budget Scrutiny 2025-26, p. 6. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2025-01/local-government-and-housing-committee-cabinet-secretary-for-housing-and-local-government.pdf>

⁵³ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024). Disabled People in the Housing Sector, p. 24

⁵⁴ Ministry of Housing, Communities and Local Government (2025). Changing the Way Government Allocates Disabled Facilities Grant Funding to Local Authorities in England. Available at <https://www.gov.uk/government/consultations/changing-the-way-government-allocates-disabled-facilities-grant-funding-to-local-authorities-in-england/changing-the-way-government-allocates-disabled-facilities-grant-funding-to-local-authorities-in-england>

Galwadau am adolygiad sylfaenol o'r DFG

Yn Lloegr, mae Llywodraethau olynol wedi ymrwymo i adolygu'r Grant Cyfleusterau Anabl ers 2021, gyda'r ymrwymiad diweddaraf wedi'i wneud ym mis Awst 2025. Dilynodd hyn achos cyfreithiol – a setlwyd gan y Llywodraeth y tu allan i'r llys – a honnodd fod y methiant i gynyddu terfyn y DFG yn tanseilio pwrpas y ddeddfwriaeth berthnasol ac yn gwahaniaethu yn erbyn grwpiau penodol o bobl anabl.⁵⁵ Roedd Papur Gwyn Rhagfyr 2021, "Pobl wrth Galon Gofal: diwygio gofal cymdeithasol i oedolion", yn cynnwys yr ymrwymiad cyntaf ôl-2021 i godi terfyn uchaf y DFG. Ddiwedd 2024, cytunodd y Llywodraeth yn ffurfiol i adolygu'r cap yn dilyn camau cyfreithiol. Yn 2025, trwy atebion seneddol ysgrifenedig, cadarnhaodd yr adolygiad o'r terfyn uchaf ac adolygiad ar wahân o'r dull dyrannu cyllid, ac erbyn canol 2025 lansiodd ymgynghoriad cyhoeddus gyda'r nod o ddiwygio sut mae cyllid DFG yn cael ei ddyrannu.⁵⁶

Ar adeg cyhoeddi'r adroddiad hwn, mae'r Llywodraeth wedi cadarnhau bod adolygiad mewnol o'r cap wedi'i gynnal ac nid oes ganddynt unrhyw gynlluniau i gyhoeddi'r adolygiad na'i ganfyddiadau.

Mae'r problemau sylfaenol i bobl ag MND o ran cael mynediad at Grant Cyfleusterau Anabl i ddiwallu eu hanghenion yn gymhleth, fel y dangosir yn yr adroddiad hwn. Y cam cyntaf tuag at fynd i'r afael â'r problemau hyn fyddai i bob gwlad gynnal adolygiad sylfaenol o sut mae'r Grant Cyfleusterau Anabl wedi'i gynllunio a pha mor llwyddiannus y mae'n gweithredu o fewn eu hawdurdodaeth, ac i'r adolygiadau hynny fod ar gael i'r cyhoedd i gefnogi tryloywder ac atebolrwydd.

Argymhelliad:

Dylid cynnal adolygiadau o'r Grant Cyfleusterau i'r Anabl yng Nghymru a Gogledd Iwerddon. Dylid cyhoeddi'r adolygiad a gwblhawyd yn ddiweddar yn Lloegr yn llawn.

⁵⁵ Doughty Street Chambers, (2024). Government to Consider Increasing £30k Limit for Disabled Facilities Grant. Available at <https://www.doughtystreet.co.uk/news/government-consider-increasing-ps30k-limit-disabled-facilities-grant>

⁵⁶ Department of Health and Social Care. People at the Heart of Care: Adult Social Care Reform White Paper, (2021). Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/people-at-the-heart-of-care-adult-social-care-reform-white-paper/people-at-the-heart-of-care-adult-social-care-reform>

Local Government Lawyer, (2025). Government to review upper limit on Disabled Facilities Grant after judicial review settled. Available at: <https://www.localgovernmentlawyer.co.uk/adult-social-care/391-adult-care-news/59011-government-to-review-upper-limit-on-disabled-facilities-grant-after-judicial-review-settled>

Department for Levelling Up, Housing and Communities, (2025). Changing the Way Government Allocates Disabled Facilities Grant Funding to Local Authorities in England: Consultation. Available at: <https://www.gov.uk/government/consultations/changing-the-way-government-allocates-disabled-facilities-grant-funding-to-local-authorities-in-england/changing-the-way-government-allocates-disabled-facilities-grant-funding-to-local-authorities-in-england>

Adran 3: Adeiladu ar gyfer y dyfodol

Stoc a safon cartrefi hygyrch

Bwriad hyn yw gwneud darpariaeth resymol i bobl – gan gynnwys defnyddwyr cadeiriau olwyn – gael mynediad i'r adeilad a'i ddefnyddio, er enghraifft drwy gael mynediad at gyfleusterau ieichydol ar lefel y fynedfa. Fodd bynnag, mae Cymdeithas Tai Habinteg, a ddatblygodd y safonau hyn, wedi dweud mai dim ond "ymweladwy" yn yr ystyr mwyaf rhydd yw cartrefi M4(1) ac "nad ydynt yn ddigon hygyrch i'r rhan fwyaf o bobl hŷn ac anabl."⁵⁷

Yn 2020, lansiodd y Llywodraeth bryd hynny ymgynghoriad ar gartrefi hygyrch a, bron i ddwy flynedd yn ddiweddarach, cytunodd i'r argymhelliad y dylid adeiladu cartrefi newydd i safon uwch M4(2) – "anheddau hygyrch ac addasadwy". Byddai hyn yn darparu, ymhlith pethau eraill, "lle i droi cadair olwyn mewn cyntedd...ystafell ymolchi ymarferol...mynediad di-risiau i'r drws ffrynt [a] photensial ar gyfer cawod." Fodd bynnag, erbyn mis Mawrth 2024, roedd Pwyllgor LUHC yn "hynod bryderus" bod y Llywodraeth wedi "gwneud ychydig iawn o gynnydd tuag at weithredu'r polisi hwn yn ymarferol" ers hynny." Yn ei hymateb, ym mis Chwefror 2025, nododd y Llywodraeth bresennol fod hwn yn "ymrwymiad a wnaed gan y Llywodraeth flaenorol" – er iddi ddatgan ei bod yn "bwriadu nodi ei pholisïau ar hygyrchedd cartrefi newydd yn y dyfodol agos."

Erbyn mis Rhagfyr 2024, roedd y Llywodraeth eisoes wedi rhyddhau Fframwaith Polisi Cynllunio Cenedlaethol (NPPF) diwygiedig – y ddogfen sylfaenol ar gyfer un o addewidion manifesto blaenllaw Llywodraeth Lafur i adeiladu mwy o gartrefi. Prin yw'r sôn yn y NPPF am gartrefi hygyrch, a lle mae, mae'n cyfeirio at y safonau hygyrchedd sy'n bodoli eisoes.

Felly, nid yw'n glir pryd y bydd y Llywodraeth yn cyhoeddi canllawiau wedi'u diweddarau ar adeiladu cartrefi hygyrch; a fydd yr ymrwymiad i safon M4(2) yn parhau; ac, os bydd, sut y byddai'n cael ei argymhell neu ei gwneud yn ofynnol o ystyried cyhoeddi'r NPPF diwygiedig yn ddiweddar.

Os na chaiff safonau M4(2) eu gweithredu, mae Habinteg wedi cyfrifo, efallai y byddwn yn cyrraedd pwynt lle dim ond 29% o gartrefi a adeiladwyd rhwng 2020 a 2030 fydd wedi'u hadeiladu i unrhyw safon hygyrch adnabyddadwy.⁶¹

⁵⁷ Communities and Local Government Committee (2018). Housing for Older People, p. 35

⁵⁸ Ibid., p. 35

⁵⁹ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024). Disabled People in the Housing Sector, p. 14

⁶⁰ Housing, Communities and Local Government Committee (2025). Disabled People in the Housing Sector – Government Response, p. 5

⁶¹ Habinteg (2021). Forecast for Accessible Homes 2020. p. 12. Available at https://www.housinglin.org.uk/_assets/Resources/Housing/OtherOrganisation/Report_ForecastAccessibleHomes2020.pdf

Mae codi safonau hygyrchedd hefyd yn fesur economaidd gadarn. Mae tai M4(2) ac, i raddau mwy fyth, tai M4(3) wedi'u cynllunio i fod yn "ddiogel ar gyfer y dyfodol", gan allu darparu ar gyfer addasiadau dilynol mewn modd a fyddai'n anodd ei wneud yn ôl-weithredol mewn cartref â safonau hygyrchedd is.⁶² Yn y cyfamser, dywedodd Cyfarwyddwr Cynllunio Ffederasiwn Adeiladwyr Cartrefi wrth Bwyllgor LUHC fod "y diwydiant datblygu yn gymharol hamddenol ynglŷn ag M4(2) yn dod yn llinell sylfaen", tra bod Is-gadeirydd Habinteg wedi nodi y byddai adeiladu tŷ tair ystafell wely, lled-wahanedig i fanyleb M4(2) yn hytrach na M4(1) yn costio, ar gyfartaledd, dim ond £1,400 yn fwy.⁶³

Mae pwysigrwydd diogelu cartrefi ar gyfer y dyfodol wedi'i enghreifftio gan un ymatebydd i'n harolwg:

"Ar ôl trafod yr hyn oedd ei angen, dywedon ni i gyd nad oedd yn ymarferol, yn bennaf am fod angen iddyn nhw ystyried y senario gwaethaf, sef cadair olwyn sy'n gallu goleddfu a throi ac sydd angen ardal droi o 1.5 metr. Rydyn ni mewn byngalo dwy ystafell wely ac, oherwydd y byddai angen gwneud llawer o waith mewnol, gallai fod problemau annisgwyl. [Nid oedd] yr adeilad yn gallu darparu ar gyfer y gwaith y byddai ei angen. Dywedodd yr adeiladwr eu bod nhw'n gweld nad yw llawer o eiddo a adeiladwyd o'r 1960au ymlaen yn ddelfrydol ar gyfer trawsnewidiadau o'r math hwn. Ac ni ellir addasu adeiladau newydd gydag ystafelloedd hyd yn oed yn llai a waliau rhannu pren ac ati o gwbl i ddarparu ar gyfer y senario gwaethaf o gadair olwyn sy'n gallu goleddfu a throi."

Yng Nghymru, yn y cyfamser, mae'r Llywodraeth yn ei gwneud yn ofynnol i bob datblygiad a ariennir yn gyhoeddus gael ei adeiladu i Safonau Cartrefi Gydol Oes,⁶⁴ sy'n cael ei ystyried yn gyfwerth yn fras â safon M4(2) Lloegr.⁶⁵ Fodd bynnag, nid oes data cyhoeddus ar nifer na chyfran y datblygiadau a ariennir yn gyhoeddus sy'n bodloni'r gofyniad hwn. Heb fonitro tryloyw, nid yw'n bosibl gwirio cydymffurfiaeth nac olrhain y ddarpariaeth dros amser.

Yng Ngogledd Iwerddon, ers 1998 mae'n rhaid i bob tŷ cymdeithasol newydd fodloni'r Safon Cartrefi Gydol Oes⁶⁶, tra bod yn rhaid i dai cymdeithasol sy'n cael cymorth grant fodloni safonau hygyrchedd ychwanegol.⁶⁷

Nid yw Cymru na Gogledd Iwerddon, fodd bynnag, yn gosod safonau ar ddatblygiadau preifat sy'n gwarantu hygyrchedd gwirioneddol.

Argymhelliad:

Yng Lloegr, dylai fod yn ofynnol i ddatblygiadau cymdeithasol a phreifat fodloni manylebau M4(2), fel y cynlluniwyd yn flaenorol. Yng Nghymru a Gogledd Iwerddon, dylid ymestyn y Safon Cartrefi Gydol Oes i ddatblygiadau'r sector preifat.

⁶² Communities and Local Government Committee (2018). Housing for Older People, p. 36

⁶³ Ibid., p. 37

⁶⁴ Equality and Human Rights Commission (2018). Housing and Disabled People: Britain's Hidden Crisis, p. 27

⁶⁵ Habinteg Centre for Accessible Environments, Lifetime Homes. Available at <https://cae.org.uk/our-services/housing-services/lifetime-homes/>

⁶⁶ Equality Commission for Northern Ireland (2019). Equality in Housing and Communities, p. 18. Available at <https://www.equalityni.org/ECNI/media/ECNI/Publications/Delivering%20Equality/HousingPolicyPositions-Full.pdf>

⁶⁷ Northern Ireland Housing Executive (2021). Older People's Housing Strategy 2021 – 2027, p. 27. Available at <https://www.nihe.gov.uk/getattachment/a314ce42-0a79-4cda-8fd7-5d0808bd8167/older-peoples-housing-strategy.pdf>

Yn Lloegr, mae'r safon uwch M4(3) – “anheddau defnyddwyr cadair olwyn” – yn ddewisol. Yn yr un modd, yng Nghymru, gellir defnyddio'r Safon Dylunio Tai Cadair Olwyn – sy'n debyg i, er nad yw mor rhagnodol â, safon M4(3) – yn gyfan gwbl yn ôl disgrisiwn awdurdodau lleol.⁶⁸

O ganlyniad, ar ddiwedd 2023 dim ond hanner cynlluniau awdurdodau lleol mabwysiedig a drafft Lloegr oedd yn cynnwys unrhyw darged ar gyfer cartrefi M4(3).⁶⁹ ac mae Habinteg yn amcangyfrif mai dim ond 1.4% o'r tai a adeiladwyd rhwng 2020 a 2030 fydd wedi'u hadeiladu i safonau M4(3).⁷⁰

Mae hyn yn lleihau ymhellach argaeledd tai addas i bobl sy'n byw ag anableddau, ac yn cynyddu'r angen am DFGs costus sy'n cymryd llawer o amser. Mae data o Arolwg Tai Lloegr yn dangos bod tua 400,000 o ddefnyddwyr cadeiriau olwyn yn Lloegr yn byw mewn cartrefi nad ydynt wedi'u cynllunio nac wedi'u haddasu ar gyfer eu hanghenion.⁷¹

Dywedodd Cyfarwyddwr Gweithredol Sefydliad Brenhinol Penseiri Prydain wrth Bwyllgor LUHC mai “efallai 10% i 15% [yn ôl safon M4(3)] yw lle bydd yn rhaid i ni gyrraedd”, gyda llawer o randdeiliaid eraill yn galw am i 10% o'r holl adeiladau newydd gydymffurfio ag M4(3).⁷²

Mae achos economaidd dros wella stoc tai. Mae ymchwil gan Habinteg ac Ysgol Economeg Llundain yn dangos bod cost ychwanegol gyfartalog adeiladu cartref i fanylebau M4(3) yn £22,000, a fyddai'n cael ei orbwyso'n fawr gan y costau a arbedir gan y wladwriaeth mewn mannau eraill. Oherwydd gwariant gofal cymdeithasol is, byddai argaeledd cartref manyleb M4(3) yn arbed £94,000 i'r wladwriaeth dros gyfnod o 10 mlynedd yn achos defnyddiwr cadair olwyn o oedran gweithio, a thros £101,000 yn eu blynyddoedd diweddarach.⁷³

I gydnabod yr angen am dai mwy hygrych, cyhoeddodd Gweinidog Cymunedau Gogledd Iwerddon ym mis Mawrth 2025 darged i 10% o'r adeiladau newydd a ddechreuwyd fod yn hygrych i gadeiriau olwyn.⁷⁴ Dylai Cymru a Lloegr ddilyn yr arweiniad cymdeithasol angenrheidiol a darbodus yn economaidd hwn.

Argymhelliad:

Dylai Cymru a Lloegr osod targed i o leiaf 10% o adeiladau newydd gael eu hadeiladu i safon M4(3) neu gyfwerth.

⁶⁸ Equality and Human Rights Commission (2018). Housing and Disabled People: Wales's Hidden Crisis, p. 10. Available at <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/housing-and-disabled-people-wales-hidden-crisis.pdf>.

Welsh Government (2021). Mandatory Quality Standards for New Homes, para. 4.22. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/consultations/2021-07/summary-of-response.pdf>.

Welsh Government (2024). The Welsh Housing Quality Standard 2023, p. 29. Available at <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2024-06/welsh-housing-quality-standard-2023.pdf>

⁶⁹ Mrs Vanessa Dockerill (2023). Evidence [DPH 033] Submitted to Disabled People in the Housing Sector. See 'Local Authorities'. Available at [https://committees.parliament.uk/writtenevidence/125003/html/#:~:text=\(Currently%20only%20half%20of%20the,in%20the%20local%20area%20plan.](https://committees.parliament.uk/writtenevidence/125003/html/#:~:text=(Currently%20only%20half%20of%20the,in%20the%20local%20area%20plan.)

⁷⁰ Habinteg (2021). Forecast for Accessible Homes 2020, p. 13

⁷¹ Habinteg (2025). Accessible Homes Need to be Part of this Country's Housing Strategy. Available at <https://www.habinteg.org.uk/latest-news/accessible-homes-need-to-be-part-of-this-countrys-housing-strategy-2658>

⁷² Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024), Disabled People in the Housing Sector, p. 15

⁷³ Habinteg (2023). Living Not Existing: the Economic and Social Value of Wheelchair User Homes, p. 10

⁷⁴ Gordon Lyons (3 March 2025). Disability Housing Adaptation Schemes - Oral Answers. Available at <https://www.theyworkforyou.com/ni/?id=2025-03-03.5.38&s=%22disabled+facilities+grant%22+section%3A#i5.41>

Cofrestrau tai hygrych

Mae'n hanfodol bod gan awdurdodau lleol ddealltwriaeth gynhwysfawr o faint o dai cymdeithasol hygrych sydd yn eu hardaloedd. Yn gyntaf, mae hyn yn caniatáu i awdurdodau olrhain a oes ganddynt ddigon o dai hygrych i ddiwallu anghenion eu poblogaeth. Yn ail, mae'n caniatáu iddynt nodi cartrefi addas pan fo angen i drigolion ag anghenion ychwanegol gael eu hadleoli. Byddai olrhain tai cymdeithasol hygrych yn well hefyd yn darparu pwynt data defnyddiol wrth benderfynu sut y dylid dyrannu cyllid ar gyfer DFG rhwng awdurdodau lleol (fel y'i trafodwyd uchod), a byddai'n galluogi Llywodraethau i asesu eu hangen am dai hygrych ar y lefel genedlaethol (fel y trafodwyd isod).

Mae gan Weithrediaeth Tai Gogledd Iwerddon Gofrestr Tai Hygrych (AHR) fewnol ar gyfer tai cymdeithasol sy'n olrhain faint o dai hygrych sydd ar gael ledled Gogledd Iwerddon. Yn ôl Cynlluniau Buddsoddi Tai 2024 y Weithrediaeth Tai, "hyd yma mae cyfanswm o 18,398 o eiddo wedi cael eu harolygu a chod dosbarthu AHR wedi'i aseinio iddynt."⁷⁵

Yng Nghymru, er gwaethaf Llywodraeth Cymru yn annog datblygu Cofrestrau Tai Cymdeithasol, mae ymatebion i geisiadau Rhyddid Gwybodaeth i awdurdodau lleol yn dangos, o'r 17 ymatebydd, nad yw saith yn cadw cofrestr o gwbl, gyda dau arall ddim yn cadw cofrestr am nad oes ganddynt unrhyw stoc tai cymdeithasol.

Mae'r darlun yn debyg yn Lloegr: ym mis Mawrth 2024, dim ond 21% o awdurdodau lleol oedd yn cadw AHR.⁷⁶

Er gwaethaf argymhelliad gan Bwyllgor LUHC fod y Llywodraeth yn "ei gwneud yn ofynnol i bob awdurdod lleol gadw cofrestr o hygyrchedd cartrefi yn eu stoc tai eu hunain a'i gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol gadw cofnod manwl o'r holl dai cymdeithasol hygrych o fewn ardal eu hawdurdod lleol,"⁷⁷ dywedodd y Llywodraeth bresennol ym mis Chwefror 2025 nad oedd yn "credu mai gorfodi cofrestrau tai hygrych yw'r cam priodol i'w gymryd."⁷⁸

Mae diffyg cofrestrau cynhwysfawr yn arwain at ganlyniadau gwirioneddol. Yn Llundain, er enghraifft, rhybuddiodd Pwyllgor Tai Cynulliad Llundain yn ddiweddar fod miloedd o Lundeinwyr anabl yn sownd mewn tai anaddas oherwydd nad yw bwrdeistrefi yn cadw cofnodion digonol o ba gartrefi sy'n hygrych.⁷⁹ Daeth y Pwyllgor i'r casgliad, heb gofrestr systematig, fod pobl mewn angen brys yn wynebu arosiadau hir, asesiadau dro ar ôl tro a symudiadau diangen, tra bod stoc hygrych yn wag neu'n cael ei gosod i aelwydydd nad oes ei hangen. Mae'r loteri cod post hon yn adlewyrchu'r sefyllfa ledled Cymru a Lloegr, lle mae diffyg cofrestrau tai hygrych yn gwaethygu oedi ac anghydraddoldebau yn y system Grant Cyfleusterau i'r Anabl.

⁷⁵ Northern Ireland Housing Executive. Housing Investment Plans. Available at [https://www.nihe.gov.uk/working-with-us/partners/housing-investment-plans-\(hips\)](https://www.nihe.gov.uk/working-with-us/partners/housing-investment-plans-(hips))

⁷⁶ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024). Disabled People in the Housing Sector, p. 17

⁷⁷ Levelling Up, Housing and Communities Committee (2024). Disabled People in the Housing Sector, p. 17

⁷⁸ Housing, Communities and Local Government Committee (2025). Disabled People in the Housing Sector – Government Response, p. 6

⁷⁹ London Assembly, (24 June, 2025). Housing Committee Transcript Panel 1, p.6. Available: <https://www.london.gov.uk/about-us/londonassembly/meetings/documents/b30811/Minutes%20Appendix%201%20Transcript%20Panel%201%20Housing%20Committee%20June%202025%20Tuesday%2024-Jun-2025%2010.00%20Housin.pdf?T=9>

Yna rhaid neilltuo cartrefi hygyrch ar gyfer pobl anabl sydd eu hangen, gyda chronfa bwrpasol o dai hygyrch brys y gellir eu dyrannu'n gyflym pan fydd rhywun yn sydyn yn methu byw'n ddiogel yn eu heiddo presennol. Heb neilltuo, mae cartrefi hygyrch prin mewn perygl o gael eu dyrannu i aelwydydd heb anghenion hygyrchedd, gan leihau ymhellach argaeledd i'r rhai mewn argyfwng.

Argymhelliad:

Dylai fod yn ofynnol i awdurdodau lleol yng Nghymru a Lloegr gadw cofrestr o gartrefi cymdeithasol hygyrch a chlustnodi stoc tai hygyrch ar gyfer preswylwyr anabl.

Mae'r adroddiad hwn wedi cyflwyno tystiolaeth glir nad yw'r system DFG bresennol yn diwallu anghenion pobl sy'n byw gyda chlefyd motor niwron (MND). Mae'r cyfuniad o gapiau ariannu sydd wedi dyddio, prawf modd annheg ac anghyson a gormod o oedi cyn cyflawni addasiadau yn gadael llawer o unigolion mewn amodau byw anaddas ac anniogel.

Nid yw'r heriau a amlinellir yn newydd. Mae adolygiadau, ymholiadau a phrofiadau bywyd wedi tynnu sylw dro ar ôl tro at yr un problemau strwythurol. Er gwaethaf hyn, mae diwygio ystyrion wedi bod yn araf neu'n absennol. Y canlyniad yw system dameidiog ac anghyfartal, lle mae mynediad at gymorth amserol yn dibynnu'n fawr ar ddaearyddiaeth, disgresiwn awdurdodau lleol, ac amgylchiadau ariannol personol.

Nid yw gosod y DFG yn her bolisi gymhleth; mae'r atebion yn hysbys. Mae codi'r capiau ariannu i adlewyrchu costau cyfredol; cael gwared ar y prawf modd gwyrddroedig a chosbol sy'n cosbi pobl am weithio, cynilo, neu dynnu ar eu pensiwn; symleiddio prosesau ymgeisio; a gorfodi cofrestrau tai hygyrch yn gamau ymarferol y gellir eu gweithredu gydag effaith ar unwaith. Nid gwelliannau dewisol yw'r rhain. Maent yn fesurau iechyd cyhoeddus brys sy'n mynd i'r afael â diffygion sylfaenol yn y system ac yn effeithio'n uniongyrchol ar ddiogelwch corfforol a lles meddyliol pobl sy'n byw gydag MND.

Yn anad dim, rhaid i'r system warantu llwybr cyflym cenedlaethol i'r rhai sydd â chyflyrau terfynol, cynyddol. I bobl a allai fyw dim ond misoedd ar ôl diagnosis, gall oedi o fisoedd neu hyd yn oed wythnosau olygu bod addasiadau'n cyrraedd yn rhy hwyr i fod o fudd. Heb lwybr cyflym, ni fydd y DFG yn gallu gwasanaethu'r rhai sydd fwyaf mewn angen.

Mae manteision diwygio yn ymestyn y tu hwnt i unigolion i gymdeithas ehangach, y GIG a gwasanaethau gofal cymdeithasol. Bydd cynnal iechyd a lles da, lleihau derbyniadau i'r ysbyty, ac oedi neu osgoi mynediad i ofal preswyl yn lleihau costau ar draws systemau iechyd a gofal cymdeithasol. Bydd system fwy ymatebol a theg hefyd yn lleihau'r baich gweinyddol a achosir gan geisiadau hirfaith, apeliadau a datrysiadau dewisol.

Mae llunwyr polisi bellach yn wynebu dewis clir: parhau â system sy'n methu'r rhai sydd â'r anghenion mwyaf brys, neu gymryd camau pendant i greu proses Grant Cyfleusterau Anabl sy'n addas at y diben. Mae'r dystiolaeth yn yr adroddiad hwn yn mynnu ymateb cynhwysfawr. Bydd unrhyw beth llai yn parhau i wneud cam â phobl sy'n byw gyda neu yr effeithir arnynt gan glefyd motor niwron. Nid diwygio yn unig yw DFG tecach, cyflymach a mwy cyson, gyda diwedd ar broffion modd cosbol a phroses gyflym glir; mae'n fater o urddas, diogelwch a chyfiawnder.